

(आपस्तम्बीयम्)

विश्वप्रकाशपद्धतिः - विश्वनाथः

- विश्वनाथकृत प्रयोगप्रकाशपद्धतिविषयः

॥ अथ विश्वप्रकाशपद्धतिप्रारंभः ॥

जंघ-५७

अंश-७७

A. 12800
५५७

शुचिसितदृशमीभागवेसातितारेयोगेसिधेवरुग्नेधनुषिचदिवसेरंडुपुग्मावशिष्टे ॥ नुक्षिस्थत्येघुनार्कक्षि
 तिजबुधसितेकर्ममंदेतुलेंदोदुश्चिक्यस्थानकेतौतमसिनवमगेविश्वनाथःप्रजातः ॥ १० ॥ श्रीमद्रोधा
 यनार्यप्रभृतिनिगदितानेकसूत्रार्थवक्त्रामीमांसान्यायविधेदृदृययुमुदिनीचंद्रमाःशिष्टमौलिः
 ॥ श्रौतस्मार्तकर्मस्वभिरतधिषणोभूसुरसंपरेयांस्वाचारैः स्थापयन्संज्ञयतिगुणानिधिर्देवविद्वि
 श्वनाथः ॥ ११ ॥ काश्याविश्वप्रकाशाख्याविश्वनाथेनपदुत्तः ॥ आश्रित्यायस्तवमतंसूत्रमागादिुरच्य
 ते ॥ १२ ॥ यथाश्रुतंयथादृष्टंयथाज्ञानंतथैवच ॥ सर्वकर्मद्वेदोक्तंमानयंतुहिसंज्ञनाः ॥ १३ ॥ गभा
 धानेचरुर्भक्ष्यःसचसीमंतकर्मणोः ॥ होमःकार्योविवाहोग्नावतस्तस्मान्निबद्धयते ॥ १४ ॥ जात
 पुत्रेतथाचोलेत्रतबंधादिकर्मसु ॥ स्मार्ताग्नेहोमइत्युक्तौलोकिकेनमतांपरं ॥ १५ ॥ असंस्कः

तो यतस्याज्यः स्तथाया ह्यः ससंस्कृतः ॥ भवेच्चैद्विजसंस्कारः ससर्वेषां हि संमतः ॥ सत्संस्कृतसंस्कृतानारी सर्वकर्मसु संस्कृता ॥ विवाहश्चापि संस्कारस्त्वतो मुख्यद्वयस्मृतं ॥ १७ ॥ मंत्रकर्मो विवाहादि उक्तः सूत्ररूपायतः ॥ पाकयज्ञादिभिः श्रुत्योत्रिषेकादिषु पुण्यवान् ॥ १८ ॥ अत्र चार्येण हुतादी नक्रम्येते सप्तपाकयज्ञा इत्युक्तं ॥ कथमेतेन्येत्योयतोभ्योत्यायाससाध्याः ॥ प्रश्नास्ताश्चेति प्रतीत्येव ॥ तथा हि ॥ पाकशब्दोऽयं न केवलं पक्ववचनो विवक्षितस्तथा सत्यसंदेहार्थं पक्वयज्ञ इत्येवं ब्रूयात् ॥ किं त्वत्यवचनः प्रश्नास्तवचनश्च ॥ यथायोस्मत्पाकतर इति गम्यते ॥ तथा योमापाकेन मनसा चरेत्तमिति प्रश्नस्तन गम्यते ॥ तेनाज्यैकद्रव्यकमाग्निहोत्रिकमपिसमिद्रव्यकमग्निकार्यमपि पाकयज्ञो भवति ॥ पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः पशुषु उपतिष्ठत इडा खलु वै पाकयज्ञ इत्यवगमात् ॥ तत्रैतेषामितरेभ्योऽयः

ज्ञेभ्योऽप्यत्वं प्रसिद्धं ॥ प्रशस्तत्वमपि सकलयज्ञानुष्ठानयोग्यवेदापोहितश्रोत्रियत्वसंपादनात् ॥ तथानिषेका
द्विष्टुमंत्रैर्विधिवसंस्कृत उपनयनादौ भवति ॥ विधिवदुपनीतश्च संध्योपासनादौ व्रतवरणे सांगसकरु
वेदाध्ययने तदर्थं बोधेत्याश्रमरुक्षणे ब्रह्मचर्ये योग्यो भवति नान्यस्तेर्युक्तः श्रोत्रिय उच्यते ॥ स एव
यज्ञे विधिक्रियं नान्यस्तदुक्तं श्रोत्रियस्य यज्ञ इति ॥ तथा सवर्णगर्भाधानरुक्षणे प्रज्ञोत्पादनेऽपि विधिव
द्रुहीतपाणीवीणां विवाहवंतौ मंत्रवसंप्रयुक्तावेव योग्यो भवतो न स्त्रीपुंसमात्रम् ॥ अपि वा अहिनाग्नि
नाप्येते वैदिकवदवश्यानुष्ठेयाः ॥ अग्न्याधेयं पुनरुत्तरक्रत्वार्थासति द्रव्ये वश्यं विधातव्यं असेतितु
द्रव्ये औपासने नैव नित्यधत्ते न नित्यनैमित्तिकलोपाभावाद्दोषाद्ब्राह्मण्याभावः ॥ नां काग्निसा
ध्युद्गांतिकपोष्टिकाद्युपलक्षणत्वात्साकयज्ञैरेव कामाद्यवाप्तिरपि भवति । अग्नेरप्याधारोपलक्षण

त्वोत्वाध्यायस्य जपस्य ध्यानस्य नमस्कारस्य वातिशयेन देवताप्रीतिहेतुत्वात्पाकयज्ञत्वं । यथा बलिहर
णस्य ब्राह्मणभोजनस्यापि द्रव्यस्यापि देवताप्रत्युपलक्षणत्वात्पाकयज्ञत्वं । श्रुतएवतत्र तत्रनेषां प्रति
पादनमुपपन्नं भवति तस्मादाचारः प्रमाणमिति तस्मान्प्रशस्तत्वादाचारस्य पित्रादिपरंपरायात्स
मस्तंगद्वोक्तं कर्मप्रमाणं सर्वथा सर्वैरेवानुष्ठेयमित्याख्यायन्ते ॥ तत्रापि गर्भाधानादीनां प्रजासंस्कारकर्म
णां देवपितृभूतमनुष्योपलक्षितस्य समस्तस्य जगतोः हरहः पंचमहायज्ञादिना तृपणस्य त्रिविधस्य
दानृत्यस्य धर्मार्थकाममोक्षाणां च भार्यासंग एवाद्यं कारणमिति तदर्थमापस्तंबाचार्यैरादौ विवाहोः
ख्याख्यात इति तदाश्रयैरस्माभिरपितृपूर्वकमेव निबध्यते ॥ शोदशकर्मक्रमो यथा ॥ ॥ विवाहः सेक संव
नेसीमंतोज्ञातकर्म च ॥ नामान्प्रशस्तं चौरुमोर्जीव्रतचतुष्टयं ॥ १९ ॥ गोदानस्नानवत्वात्रयोदशोपेभ्रमेधि

कं ॥ विवाहादिषु सर्वेषु कर्मस्वभ्युद्यक्रियाः ॥ २० ॥ तदादौ चैव पुण्याद्वाचनविप्रभोजनं ॥ सर्वसाधार
णां यस्माद् तस्मादिदोच्यते ॥ स्वस्तिवाचनमादौ च गणेशप्रार्थनं तथा ॥ पुण्याद्वाचनं चारुमंडपा
दिप्रपूजनं ॥ २१ ॥ ततो कुरापणं कर्मप्रोक्षणं च सकंकणं व्रतांते कंकणस्यापि मोचनं मोक्षपूजनं ॥ इडावाच
नमादौ च नादीमुखमतः परं ॥ द्विप्रकारं चाग्निमुखमाग्नेयं चाग्निदोत्रिकं ॥ जयाद्योराष्ट्रभृतः समः
स्तव्यस्तरूपतः ॥ २२ ॥ ज्ञाताज्ञातादि सामान्यं प्रायश्चित्तं यथोक्तवत् ॥ विवाहो क्रयमाणेतुपरीक्षावर
कन्ययोः ॥ शकुनादिनिमित्तं च प्रवरादिविचारणा ॥ विवाहे मधुपर्कं च कन्यादानमतः परम् ॥ मंग
लाष्टकपाठश्च सकृत्तु च निरीक्षणं ॥ कपिलावाचनं पश्चात्ततो मंत्राक्षतादिकं ॥ २३ ॥ विवाहहोम
श्च तथा स्वर्गदेवप्रवेशनं ॥ स्थालीपाकोरात्रिहोमश्चतुर्थहोम एव च ॥ चित्तसर्गाणां गवत्सिर्नित्यो

पौसनमेव च ॥ स्तंभपूजा बलिश्चैव कंकणस्य च मोक्षेण^{च न} ॥ देवतोद्वासनं चैव प्रायश्चित्तादिकं तथा ॥
चतुर्थी होममध्ये तु बन्दि विच्छेद दोषज ॥ ततोन्वारं भणीया च अन्वाधानेनैक कर्म च ॥ प्रथमं प्रति
पक्षोमः प्रतिपत्पथि रूद्रुतः ॥ विश्वष्टेष्टि वैश्वानरी पुनः संधानकर्म च ॥ ३१ ॥ द्विभायाग्निद्वयासं
गः सपत्नीनाम्नानं तथा ॥ अथान्दिकं चाग्रयणमवरोहविधिस्तथा ॥ ३२ ॥ नवग्रहमखश्चैव उांति
गार्गापती तथा ॥ अतुःशांतिरथो गार्भाधानपुंसवनं ततः ॥ ३३ ॥ सीमंतोन्नयनश्चैव विष्णुवत्यभि
षेचने ॥ इति प्रसवमंत्राश्च चक्रव्यूहस्य दर्शनं ॥ ३४ ॥ ज्ञातकर्म ततः षष्ठीपूजनं नामकर्म च ॥ आरात्रि
काद्रिषोपश्वाच्चंद्रसूर्याभिदर्शनं ॥ ३५ ॥ उपनिष्क्रमणं कर्णवेधोन्नप्राशनं ततः ॥ वर्षे वर्षे च कर्त्त
व्यं माकं देयादिपूजनम् ॥ ३६ ॥ पाहित्रयोश्चो होमश्चूडाकरणकर्म च ॥ अक्षरग्रहणं पश्चान्

प्र
४

मोंजीबंधविधिस्ततः ॥ ३७ ॥ मोंजीबंधाच्चतुर्योद्धिपला शस्यचपूजनं ॥ तदेवमेधाजननमित्यापस्तंबभा
 धितं ॥ इपाकमेत्सर्जनाख्यः श्रावणो होम एव च ॥ वेदत्रतानिचत्वारीसद्वैवोत्सर्जनानिच ॥ ३८ ॥ गोदानाः
 ख्यस्नातकंचगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ अज्ञानाद्यदिवोद्गाहः प्रायश्चित्तं नथैव च ॥ ४० ॥ कृष्णारुगणहोमोच
 ततः दृष्ट्वादि लक्षणं ॥ गोदानं कृपिलादीनां तथासाधारणव्रते ॥ शान्ति कर्मणि वक्ष्यामि सर्वाणि प्रशां
 तये ॥ गोमुखप्रसवाख्यां ह शान्तिकर्मार्थं दर्शजा ॥ ४२ ॥ मूलनक्षत्रज्ञा शान्तिराश्लेषा शान्तिरेव च ॥ ज्ये
 ष्ठा शान्तिर्गुरु शान्तिर्वैधृतिव्यतिपातयोः ॥ संक्रांतौ ग्रहणं शान्तिः सूर्याच्चंद्रमसोस्तथा ॥ शान्तिर्यम
 लज्ञातानीपुत्रकामेष्टिकर्म च ॥ ४४ ॥ पुत्रप्रतिग्रहविधिरथैकोदरजन्मनां ॥ विवाहनिर्णयस्तस्य
 निषिद्ध समयस्तथा ॥ ४५ ॥ तत्र देवाविभागोपिविरुद्धग्रहशान्तिकं ॥ विवाहार्थंचकूटानां लग्नादी

नांविचारणा ॥ ४६ ॥ जन्मक्षेपेधवेनाशशुभताराविचारणं । तरुपुत्रविधिश्चैवविवाहेपितृतीयके
४७ ॥ अर्कश्लेष्णसार्धं तु तृतीयं पाणिपीडनं । तुप्तसंबन्धरस्यापिरुक्षणं वर्जमेव च ॥ ततोधिमासं
सर्पक्षयां हस्यतिरुक्षणं ॥ तत्रवर्ज्यविधीन्वक्ष्ये प्रसंगात्तद्रुतं ब्रुते ॥ अर्धोदयस्य कल्पोपि दुर्लभत्वा
दिहोच्यते ॥ ५३ ॥ ग्रहणे वेधशान्तिश्च पट्टीसरटयोस्तथा ॥ अंगस्य दनशान्तिश्च तत्कल्बिष्मुर्चिंत
नं ॥ ५४ ॥ दुःस्वप्नघ्नमथो वक्ष्ये चरादिकृतशान्तिकं ॥ आश्विन्यादिषु तारासुरोगोत्पत्तिर्यदा भवेत् ॥
॥ ५५ ॥ चरणे चरणे चैव हि न संख्याचकथ्यते ॥ सर्वतोभद्रचक्रं चरादिचक्रं - रायदं ॥ ५६ ॥ गेगनि
मुक्त्वा स्नानं मन्युछांतिकं पौष्टिकं ॥ वास्तुप्रकरणं वक्ष्ये ग्रहस्यापि प्रवेशनं ॥ ५७ ॥ तद्गगवास्तुकर्मा
पि गृह्योक्तं च यथाविधिः ॥ वाटिकावनचास्तादिप्रासादे चास्तुकर्म च ॥ ५८ ॥ अथोच्यते तद्गगादिप्रति

सासर्वकामिका ॥ आन्धिकं च ततो वक्ष्ये स्नाननित्यक्रियादिकं ॥ इरविष्वादि कानां च प्रतिष्ठापूजनादिकं
 स्वादि शान्तिः सर्पबलिरीक्षणबलिकर्म च ॥ तथा च गेहकर्मोपि सपत्नीनां शनंतथा ॥ अद्भुतोत्पातशान्ति
 श्वपूर्वखंडे प्रकीर्तितः ॥ इत्तरेषां दुर्गकर्मपित्तमेधः प्रकीर्त्यते ॥ अथान्नब्रह्ममेधोवाशोको ब्रह्मदशां
 नृणां ॥ नागयथाबलिं सर्पबलिकर्मतथोच्यते ॥ प्रायश्चित्तं च मरणोत्तर्वन्नी प्रसूतयोः ॥ ६३ ॥ राज
 स्वकासूतकिनोर्मते दुष्टेष्वनेहसि ॥ योगे त्रिपुष्करे प्रायश्चित्तं वैपंचकोदुषु ॥ ६४ ॥ त्रिपात्तारामजोत
 च्च द्वादः पर्णशरस्वच ॥ औपासनाग्निविष्टे प्रायश्चित्तमनेकधा ॥ ६५ ॥ अग्निभेदप्रकाराश्च वि
 विधेष्टिः स्तथैव च ॥ आग्नेः च निर्णयं वक्ष्ये यनादिविचारणं ॥ कृष्णादिकं च गणेशानं दशाशानानि
 चक्रमात् ॥ ६७ ॥ पित्तमेधमधोवक्ष्ये दशागानं दशादिकं ॥ पत्यासदेवगमनविधिवक्ष्ये यथाक्तवत् ॥

एकादशदशत्यं चरुषोत्सर्जनमेव च ॥ श्राधानिषोडशादित्यवसु रद्रुगणेः सद ॥ आद्यं च वाषिष्ठं श्रा
द्धं सापिंडीकरणं तथा ॥ सापिंड्य रूतिकालोक्तिः स्त्रियाः सापिंड्यनिर्णयः ॥ ७० ॥ गोदानवेतरण्याश्च
विशेषेणभिधीयते ॥ प्रपितामहपाथेयं श्राद्धं द्वादशमेदिने ॥ पुण्याद्वाचनंतत्रपाथेयं च त्रयो
दशे ॥ नित्योदकुंभश्राधानि चानुमासादिकं तथा ॥ ७१ ॥ द्वितीयवार्षिकं श्राद्धं नित्यश्राद्धं तथोच्यते ।
मासिश्राद्धविधानं चाप्येकाश्राद्धमेव च ॥ ७३ ॥ पितृयज्ञविधानेन अमाश्राद्धं यथोक्तवत् ॥ एको
द्विष्टं तथा श्राद्धं प्रातिसां वत्सरं तथा ॥ अग्नौ करणपातादौ प्रायश्चित्तं च गद्यमते ॥ तथान्ये श्राद्धकाला
श्च स्मृत्युक्ता सार्वकामिकाः ॥ अमातिस्त्रो एकारुधिः रुष्मपक्षोयनद्वयं ॥ द्रव्यं न्नाह्मणसंपत्ति
विषुवत्सूर्यसंक्रमः ॥ व्यतीपातो गजछायाग्रहणं चंद्रसूर्ययोः ॥ ७६ ॥ युगादयो युगांताश्च मन्वा

प्र.
६

दयश्चतुर्दश। दानेश्चैव कल्याणं चिंशत्योक्तास्तवेधति ॥ ७७ ॥ म। द्वापातो नवान्नाशः सूर्यस्यार्दी प्रवेशनं नवो
दकं सुररुजानमभिरुषोयदा भवेत् ॥ ७८ ॥ आहुकात्मा इमे प्रोक्ताः सप्रवेशाः सकक्षणाः ॥ निषिद्धकालाश्चा
दस्य विहितश्च तथापरे ॥ आहुं महालयं चैव गयाथाश्च चतीर्थं जं ॥ संक्रांतेश्च स्वरूपोक्तिः संक्रांत्या नयनक
मः ॥ तद्देहापुण्यकालादिफलं च परिक्लियते ॥ महापतस्य चोत्पत्तिर्दध्यं जत्यादिकर्म च ॥ शान्तिकं पौष्टिकं चा
न्यदितिकर्मविचिच्यते ॥ आहुत्यात्कर्मणा मन्त्रव्युत्क्रमोपिन दोषहेतु ॥ इति पूर्वप्रश्नं संतिश्च मध्वं मम स
ज्जनाः ग्रंथावतारहा रोयं ग्रथितः कर्ममोक्तिकेः ॥ विराजतां सतां केवे नितां तो ज्वलदर्शनः ॥ ९३ ॥ अ
जीजन ह्रीं पुरषोत्तमो र्थं श्री विश्वनाथं श्रुतिकर्मपारगः विश्वप्रकाशाभिधपदुतो न तस्य तो चरानुक्रम
एव विधीनं ॥ अथोदगयने शुक्ले पक्षे पुण्याद्नामस्तु ॥ कालेषु सकलं पित्र्यं पक्षे सिते नरे। नेमिति

केनिमित्तेसत्यक्तेकालेविरोधिनी॥दिनेवभक्तेनवधापुण्यादाभ्ययुजोशकाः।स्योतिःशास्त्रोदितान्ये
चनक्षत्राणिविदुर्बुधाः॥कूटलग्नादिसंशुद्धंमूढंशुभकर्मणां॥३॥तत्रादौसकलसाधारणपुण्या
द्वाचनंवक्ष्यते॥शुभेदनिग्रहेमंडपेवाचतुर्हस्तप्रमाणेचतुरस्रवेद्यांरचितशुद्धरंगवत्यामाच
दूतोरणायांमंगलद्व्यानुलिप्तेशुद्धावहृतवाससीपरिधायभद्रासनोपविष्टोक्ताधिकारिणोप
रतोक्षतपुंजद्वयेकलशाद्वयनिधायतदुपरिपल्लुवेषुतंडुलपुगीफलतांबुलहरिद्रागुडयुतंकांस्य
पात्रद्वयनिधायप्राणनायस्याद्येत्यादितिथिश्रवणंतेविवाहाद्यधमककर्मकर्तुंतदादौगणेश
वरुणपूजनंकरिष्यादितिसंकल्प्य।उत्तरकलशोगणेशंदक्षिणेवरुणं॥स्वस्तिवाचनमादौकुर्यात्॥
संस्कारकेस्तसर्वत्रतिष्ठेदुत्तरतःसदा॥संस्कारयःपुरुषोवापिस्त्रीवादक्षिणतःसदा॥भद्रंकर्णे

प्र.

भिः श्रणुयाम देवाः भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरे रंगेस्तु हृवांसः स्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमि स्वस्ति नो बृहस्पतिर्द
र्शोतु ॥ स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भगः स्वस्ति देव्यदितिर नर्वाणः ॥ स्वस्ति पूषा अक्षरो रधातुनः स्व
स्ति द्यावा पृथिवी सुचेतुना ॥ स्वस्तये वायुमुपन्नवाम दे सोमं स्वस्ति भुवनस्य यस्य स्वस्तिः ॥ बृहस्पति
सर्वगणं स्वस्तये स्वस्तये आदित्या सो भवंतु नः ॥ विश्वे देवानो अद्या स्वस्तये वैश्वानरो वसुरग्निः स्व
स्तये ॥ देवा अवत्सु भवः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पातं दसः ॥ स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रेवति ॥ स्व
स्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्ति नो अदिते द्युधि ॥ स्वस्ति पंथो मनुचरे मसूर्या चंद्रमसा विव ॥ पुनर्दृता घ्नता
ज्ञानता संगमे महि ॥ स्वस्त्यय नंता श्र्यमरिष्टनेमि मद्रुतं वायु संदेवतानां ॥ अक्षरघ्नमिंद्रसुखं समस्त

ॐ ह्यशो नावमिवास्देम ॥ अं ह्रीं मुचमांगिरसंगयंचस्वस्त्यात्रेयंमनसाचताक्ष्यं ॥ प्रयतपालिःशर
णं प्रपद्ये स्वस्ति संवाधे ध्वभयं नो अस्तु ॥ ॥ इति स्वस्तिवाचनं ॥ गणेशप्रार्थनं तथा ॥ सुमुखश्चै
कदंतश्च कपिलो गजकर्णकः ॥ लंबोदरश्च विकटो विघ्नराजो गणाधिपः ॥ धूमकेतुर्गणाध्यक्षः शोभा
रुचेंद्रागजाननः ॥ चक्रतंडुः शूर्पकणोद्वेगः स्कंदपूर्वकः ॥ दूरस्तनुरमापुत्रो बटुश्चैव विनायकः ॥ भिन्न
दंतः सिद्धगणपतेर्नामानि चक्रमात् ॥ एकविंशतिनामानियः पठेच्छुणुयादपि ॥ विद्यारंभे विवाहे
चेत्यादिपठित्वा ॥ ॐ गणानां त्वा गणपतिं हवामहे कविकवीनामपमश्च वस्तमं ॥ इत्येवराजं ब्रह्म
णा ब्रह्मणस्पत आनः शृण्वन्नृतिभिः सीदसादनं ॥ इति वामकल्लो गणेशं मावाह्य ॥ ॐ इमं मे वरुणः
शुधी हवमद्याचमृदय ॥ त्वामवस्युगचके ॥ इति दक्षिणे वरुणमावाह्य ॥ गणेशवरुणाभ्यां नमो ध्या

व. प्र.
५

ना वाहनासनपाद्याद्यन्विमनीयस्नानवस्त्रधूपदीपनेवेद्यासनतांबूलपुगीफलानिषोडशोपचारान्परिकल्प्यग्रामि इति पूजयेत् ॥ इति गणेशपूजा ॥ अथ पुण्याद्वाचनं ॥ प्राणानायप्यतिथ्युत्तरवनांतेस्य कुमारस्य विवाहादिकर्मकर्तुं तदंगत्वेन मंडुपदेवतापूजनांकेरापणप्रोक्षणप्रतिसरडावाचनमात्कापूजननांटीमुखदेवतासमाराधनानिकर्तुं तदोदोशुध्यर्थं वृध्यर्थं शांत्यर्थं मभ्युदयार्थंचन्द्राक्षणेः सदस्वस्तिपुण्याद्वाचनमदकरिष्ये ॥ ॐ पुण्याद्दीर्घमायुरस्तु ॥ शिवाआपः संतु।सोमनेस्यमस्तु ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ इत्युक्त्वा कलशप्रशंसांकुर्यात् ॥ विश्वकर्मन्समागच्छदेवकश्यपनेन्दुन। कलशो वारुणस्त्वेकोविन्द्यस्यो यागमंडुपे ॥ त्वयायंकलशो देवः पारावाशेदरे प्रभो ॥ अमृतः स्थापनार्थाय निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ कलांकलां हि देवानां गृहीत्वा परमेष्ठिना ॥ निर्मितो न्न कलशिते कल

शस्तेन सोच्यते ॥ ककुडास्य मुखे विश्वं कंडोरुद्रः समाश्रितः ॥ मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मानसगणाः स्मृताः ॥
कुक्षौ तु सागराः सर्वे समक्षीपावसंधरा ॥ स्रग्वेदोथ यजुर्वेदः सामवेदस्तथैव च ॥ अथर्वाचांगसहिताः क
कुक्षं पूरयन्ति मं ॥ अष्टादशपुराणानि स्मृतयः शास्त्रसंग्रहः ॥ गंगा च यमुना चैव चंद्रभागा सरस्वती
अर्जुनी गोमती चैव नर्मदा च महानदी ॥ कावेरी तु लक्ष्मणेनी च तोषी गोदा वरीति तथा ॥ ताम्रपर्णी पयोस्मी च
सरयू गंडकी तथा ॥ विंध्यपादोद्वायाश्च श्रीशैलाद्यानिर्गताः ॥ प्रभासः पुष्करं चैव नैमिषं च हिमा
लयः ॥ वेदेष्वरस्त्रिंशत्संज्ञासागरसंगमाः ॥ अर्बुदं हेमवांश्चैव मानसं च माहासनः ॥ पृथिव्यां या
नितीर्थानि कलशोत्तानि संतुवे ॥ अथ शान्तिश्च पुष्टिश्च गायत्री च व्यवस्थिता ॥ विश्वकर्मन्समागच्छत्वा
करसुमप्रभो ॥ स्वहस्तेन त्वया कुंभो विन्यस्यो यागमंडपे ॥ ब्रह्माद्यादेवताः सर्वास्तपयश्च तपोधनाः ॥

गंगा घाः सरितः सर्वाः सप्तवे कुरु पर्वताः ॥ तिष्ठंतु कुरु सर्वे यावद्यज्ञः समाप्यते ॥ वरुणे वायुसोमो च भ
वाघाः पालयंति मं ॥ सर्वे समुद्राः सरितस्तोथानि जलदानदाः ॥ आयांतु मम शंस्यथं देवितः क्षयकार
काः इति ॥ १५ ॥ अर्चत प्रार्चत प्रियमेधामो अर्चत ॥ अर्चतु पुत्रका इतपुरं न धृष्टवर्चत ॥ इति दूरुत्का क्षते दि
प्रानभ्यर्च्य ॥ गंध द्वा रं दु रा ध र्पा नित्य पु हां करी षि णी ॥ ईश्वरी संसुर्व भूतानां तामि हो प कृ ये श्रियं ॥ इ
ति गंधं दत्त्वा ॥ आयने ते परायणे दूर्वा रो हं तु पु ष्यि णी ॥ हृदो श्व पुं दरी का णि स मु द्र स्ये गृ ह्ना इ मे ॥ इति पु
ष्याक्षतान्दत्त्वा ॥ गंधाः पांतु पुष्याणि पांतु ॥ सुमंगल्यं चोस्तु ॥ प्रजापतिः प्रीयतां ॥ नृणां ति रस्तु ॥ ये हृत्वा
सर्व वेद क्रिया करण कर्म रंभाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तते तमहमोकारमादी हृत्वा भवद्भिरनुज्ञातः पुष्यं
पुण्या हं वाचयिष्ये ॥ वाच्यतां ॥ यजमानः ॥ भद्रं करो भिरिति ॥ देविणो दा देविणो सस्तु रस्य देविणो दाः

सनरस्य प्रयंसत ॥ द्रविणोदावीरवतीमिषंनो द्रविणोदारासते दीर्घमायुः ॥ सवितापश्चात्तात्सवितापुरस्तात्
सवितोत्तरात्तात्सविताधरात्तात् ॥ सवितानः स्रवतु सर्वतातिः सवितानोरासतां दीर्घमायुः ॥ नवोनवो भ
वति ज्ञायमानो न्होकेतुरषसामेत्यग्रं ॥ भागं देवेभ्यो विद्धात्यायग्रचंद्रमास्ति रते दीर्घमायुः ॥ आप उदं
तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वचसे ॥ यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानो मर्त्यमर्त्यो ज्ञोद्दीर्घमि। ज्ञात वेदो यशो अस्मा
सुधेदिप्रजाभि रग्ने अमृतत्वमश्यां ॥ यस्मै त्वं स्रवते ज्ञात वेद उलोक मग्ने वृणवस्यो नं ॥ अश्विनः सपुत्रि
णो दीर्घं तंगो मंतरयिनशते स्वस्ति ॥ संत्वासिंचामियजुषा प्रजामायुर्धनं च ॥ दक्षिणं कुरुग्रहीत्वानम
स्त्यपात्रांतरे किंचित् किंचित् उदकं तिनरेत् ॥ दीर्घमायुरस्तु मनः समाधी यतां। समाहित मनसः समाहित प्र
त्युक्ते। प्रसीदंतु भवंतः ॥ सभ्याः प्रसन्नात्मः यज्ञमानः ॥ उगातिस्तु पुष्टिरस्तु तुष्टिरस्तु रद्विरस्तु अविघ्न

मस्तु. आयुष्यमस्तु. आरोग्यमस्तु. स्वान्तिशिवं कर्मास्तु ॥ कर्मसमृद्धिरस्तु। पुत्रसमृद्धिरस्तु। वेदसमृद्धिरस्तु।
 शास्त्रसमृद्धिरस्तु ॥ धनधान्यसमृद्धिरस्तु अद्दरद्दरभिरुद्धिरस्तु ॥ इष्टसंपदस्तु ॥ बद्धिः। अरिष्टनिरसनः
 स्तु। यस्यापंतप्रतिदूतमस्तु ॥ अंतः। यश्चेयस्तदेस्तु ॥ शुक्रांगारकबुधचंद्रहस्तित्तिज्ञानेश्वररादकेतुसोमर
 द्दिताश्रादित्यपुरोगाः सर्वे प्रदाः प्रियंतां. तिथिकरणमुद्रतंजन्मनक्षत्रदिग्देवताः प्रीयंतां ॥ पुनर्बद्धिः ॥ इण
 म्यंतुघोराणि. शाम्यंतुपापानि. शाम्यंतु ३। पुनरागत्य। शुभानिवर्धंतां. शिवाभापः संतु. शिवाज्ञेजवः
 संतु. शिवाश्रोषधयः संतु ॥ शिवावनस्पतयः संतु। अहोरात्रेशिवे स्यातां ॥ उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु ॥ उत्तरो
 त्तरमद्दरद्दरभिरुद्धिरस्तु ॥ उत्तरोत्तराः शुभाः शुभनाः क्रियाः प्रवर्तंतां ॥ अग्निपुरोगा विश्वे देवाः प्रियं
 तां ॥ माहेश्वरीपुरोगामातरः प्रीयंतां ॥ श्रीविष्णुपुरोगाः सर्वे देवाः प्रि. इंद्रपुरोगामरुद्राणाः प्रीयंतां ॥

वंसिष्टपुरोगाः स्रविगणाः प्रि० आदित्यपुरोगाः सर्वे प्रहाः प्रि० श्ययश्च छंदाः स्याच्चार्या वेदायज्ञादक्षिणाश्च
प्रि० ब्रह्मचव्राह्मणाश्च प्रि० ब्रह्मविष्णुमहेश्वराश्च प्रि० श्रद्धामेधे प्रियेतां । प्रीयतां भगवान्नारायणः प्री
यतां । भ० स्वामीमहासेनः ० प्रि० भ० पितामहः प्रि० भ० प्रपितामहः प्रि० ॥ सत्या आशिषः संतु ॥ इत्यादिवा
क्येरुदकं नेनीयकलं शं पूर्ववन्निधाय वदेत् ॥ पुण्याहकालान्वाचं यिष्ये । वाच्यतां ॥ संभ्याः । उद्गाते वशकु
ने सामगायसि ब्रह्म पुत्रे इव सर्वनेषु शं ससि ॥ वृषे वेवाजीशि शुभतीरपीत्यासर्वतो नः शकुने भद्रमाव
द्विश्वतो नः शकुने पुण्यमावद ॥ यज्ञमानः ॥ यज्यया यज्ञति प्रतिर्वयाज्या पुण्ये वलक्ष्मीः पुण्यामे वलक्ष्मी
० संभावयति पुण्यां लक्ष्मीं संस्कुरुते ॥ उभये । यत्पुण्यं नक्षत्रं तद्गुणं तौ पव्युषं ॥ यदा वै सूर्य उदे
ति अथ नक्षत्रं नेति । यावति तत्र सूर्यो गच्छेत् । यत्र जघन्यं पश्येत् ॥ तौ वतिकुर्वीत यत्कारी स्यात् । पुण्या

हएव कुरुते । ईतानिवाएतानियमनक्षत्राणि । यान्येवदेवनक्षत्राणि । तेषुकुर्वीतयत्कारी स्यात् ॥ पुण्याहए
 वकुरुते । यज्ञमानः ॥ ईं पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु । सभ्याः ॥ ईं पुण्याहं । एवं त्रिः ॥ यज्ञमानः ॥ ईं स्वस्तये वायुमुप
 ब्रवामहे सोमं स्वस्ति भुवनस्य यस्थितिः ॥ इदस्य तिसर्वगणं स्वस्ते ये स्वस्तये आदित्या सो भवंतु नः ॥ आदि
 त्य उदयनीयः पथ्ये वेति स्वस्त्या प्रयंति पथ्याः स्वस्ति मभ्यु घंति स्वस्त्ये वेति प्रयंति स्वस्त्यु घंति स्वस्त्यु घं
 ति ॥ ईं स्वस्ति न इंद्रः ॥ अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः ॥ चतस्रो देवी रजराश्रविष्ठाः ॥ ते यज्ञं पातुरेजसः परस्ता
 त् ॥ सवत्सरीणाममृतं स्वस्ति ॥ मस्य सहकुटुंबा यथुधिकर्मणो मद्राज्ञानं न मस्कुर्वाणाया ग्रीर्वचनमपेक्ष
 माणाया शुष्मते स्वस्ति भवंतो ब्रुवंतु ॥ सभ्याः ॥ आसुष्मते स्वस्ति ॥ यज्ञमानः ॥ ईं स्वस्ति भवंतो ब्रुवंतु ॥ सभ्याः
 ॐ स्वस्ति । यज्ञमानः ॥ मस्य सहकुटुंबा यथुधिकर्मणो इति ते च तथा । पुनः ॥ मस्य सहकुटुंबायाभ्युदयकर्म

णं इति। ते च तथा। पुनः। म स्यं स ह कुटुंबा यशुदितं भ्युत्कर्मण इति। ते च तथा ॥ यज्ञ मानः। ईं व्रु ध्याम
स्तोमः स नु याम वा ज्ञ मानो मंत्रं सरथे दो पयात् ॥ यशो न पक्षं म धु गो घं तरा भूतां शो भश्चिनोः काम म
प्राः ॥ सर्वा म धि म ध्रु यामि तं वे ते ज्ञ से वृ पुर स्नात्य य भव उं दो भि म ध्य तो क्ष रे र परि षा द्वा य त्रि या सर्व तो
द्वा द्वा द्वा द्वा परि भू य सर्वा म धि मा ध्नो सर्वा म धि म ध्नो त्रि य ए वं वे द् ॥ अ ध्या स्म द्वा ये न म सो प स घ। मि त्र न्दे
वं मि त्र धे यं नो अ स्त ॥ अ नू रा धा न्द वि पा व र्ध यंतः श तं जी व म श र द्ः र वी राः ॥ त्री णि त्री णि वे दे वा ना म् इ
नि। त्री णि छं दः सि। त्री णि स व ना नि ॥ त्र य इ मे लो काः ॥ अ ध्या मे व त दी र्य ए पु लो के पु प्र ति ति ष्ति। अ धि
भवं तो ब्रु वंतु ॥ अ ध्ये तां ॥ अ धिः सं म धिः ॥ स्व स्ति पु ण्या दं स म धे र स्तु। व र्ष इ तं पू र्ण म स्तु ॥ गो व्रा भि
धिर स्तु। शं तिः पु ष्ति श्वा स्तु ॥ शि वः शि व म स्तु ॥ पु न र पि गो व्रा ह्म णे भ्यः शु भं भ वंतु ॥ इ ति क ल श रू य

प्र.
१२

गृहीत्वानमस्कृत्य कलशोदकां गृहीत्वा यकलशोदकेन नीयतस्मिन्नेव कांस्यपात्रे स्वस्तिपुण्याहवाक्यादिभिर्निन-
येत। अथाक्षतान गृहीत्वा ॥ शुचीकोद्व्यामरुतः शुचीनां शुचिं हि नो म्यध्वरः शुचिभ्यः ॥ ऋतेन सत्स-
रुतसाप आयुश्च जन्मानः शुचयः पावकाः। अग्निः शुचिन्नतमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः शुचीरोच-
त आद्रुतः ॥ इदं ग्ने शुचयस्तव भुक्त्वा भ्राजंत ईरते ॥ तव ज्योतींष्यर्चयः ॥ इतिकंस्थपात्रस्थमुदकं पूजयेत्।
एतोज्ज्वलं स्तवामभुङ्क्षुधेन साम्ना ॥ शुद्धैरुक्थैर्वाचुध्वांसं शुद्ध आशीर्वात्ममत्तु ॥ इंदुशुद्धो न आगद्वि।
शुद्धः शुद्धाभिरूतिभिः ॥ शुद्धोरयिनिधारय शुद्धो मम ह्यिसोम्यः ॥ इंदुशुद्धो दिनोरयि शुद्धो रत्नानिदा-
शुषे ॥ शुद्धो रत्नानि ज्ञानसे शुद्धो वाजं शिषाससि ॥ इतितल्लालमालोरय ॥ समुद्रज्येष्ठा इत्यादिभिर्मे-
त्रैर्यजमानमभिषिञ्चेत् ॥ समुद्रज्येष्ठाः सलिलान्याध्यात्पुनाना यंत्यनिविशमानाः। इंदोयावर्चीष्टेष

भो रराहता आपो देवीरिद्रमामवंतु ॥ या आपो देव्या उत वारस्ववंति खनित्रिमा उत वायाः स्वयंजाः ॥
समुद्राथायाः शुचयः पावकास्ता आपो देवीरिद्रमामवंतु ॥ या साः रराज्ञावरुणो याति मध्ये सत्यानृते
अवपश्यं जनानां ॥ मधुश्रुतशुचयो याः पावकास्ता आपो देवीरिद्रमामवंतु ॥ या सराज्ञावरुणो
या सुसोमो विश्वे देवाया स्वयं मदंति ॥ वैश्वानरो या स्वग्निः प्रविष्टः स्ता आपो देवीरिद्रमामवंतु ॥
त्रायंता मिद्रु देवास्त्रायतां मरुतां गणः ॥ त्रायंतां विश्वाभूतानि यथा यमरपा असत ॥ आप इद्रु उ
भेषजी रापो अमीव चातनीः ॥ आपः सर्वस्य भेषजी स्ता स्तरेष्वंतु भेषजं ॥ दृक्ताभ्यां शोडशास्वाभ्यां
निह्वावाचः पुरोगवी ॥ अनामयित्नुभ्यात्वा ताभ्यां त्वोपस्य शामसि ॥ इमा आपः शिवतमा इमा अ
र्वस्य भेषजी ॥ इमा राष्ट्रस्य वर्धनीरिमा राष्ट्रभृतो मृताः ॥ याभिरिद्रमभ्यषिचत प्रजापतिः सोमं राजा

नंबरुणं यमं मनुं ॥ ताभिरग्निभिर्विचामित्वा महाराज्ञां त्वमधि राज्ञो भवेद ॥ महारां तं त्वामदीनां सध्मा जं च
 र्षणीनां । देवी जनि-यत्री जनद्रा जनि-यत्री जनत ॥ देवस्य त्वासवितुः प्रसवे श्विनोर्वाहुभ्यां पृथ्मो हस्त
 भ्यामग्नेस्तेजसासूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेणाभिषिचामि ॥ वल्गाय श्रिये यद्वा सेना घाय ॥ एते रभि
 षिच्य ॥ पवमानिः सुवेजनः ॥ पवित्रेण विचर्षणिः ॥ यः पोता स पुनातु मा ॥ पुनंतु मा देवजनाः ॥ पुनंतु मनवोधि
 या ॥ पुनंतु विश्व आयवः ॥ जातवेदः पवित्रवत् ॥ पवित्रेण पुनाहि मा ॥ शुक्रेण देव दीयत ॥ अग्ने कृत्वा कृत्स्न
 यत्ने पवित्रमर्चिषि ॥ अग्ने वितन संतरा ॥ ब्रह्म ते न पुनी महे ॥ उभाभ्यां देव सवितः ॥ पवित्रेण सवेन च ॥ इदं ब्र
 ह्म पुनी महे ॥ वैश्वदेवी पुनती देव्या गात ॥ यस्येव वहीस्तनुवो वीत पृष्टाः ॥ तयामहंतः सधमा खेषु ॥ वयस्य
 मपतयोरर्याणां ॥ वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु ॥ अतः प्राणेनेषिरो मयो भूः ॥ द्यावा पृथिवी पयसा पयोभिः

कृतावरीयज्ञियेमापुनीतां ॥ बृहद्भिः सवितस्त्वयि ॥ वर्षिष्टे देवमन्मभिः ॥ अग्नेर्दक्षैः पुनाहिमा ॥ येन
देवा अपुनत ॥ येनापोदिव्यंकशः ॥ तेनद्विजेन ब्रह्मणा ॥ इदं ब्रह्म पुनीमहे ॥ यः पावमानीरध्येति ॥ ऋ
षिभिः संभर्तोरसं ॥ सर्वं सपूतमश्नाति ॥ स्वदितं मातरि श्वना ॥ पावमानीर्यो अध्येति ॥ ऋषिभिः संभ
र्तोरसं ॥ तस्मै सरस्वती दुहे ॥ क्षीरं सर्पिर्मधूदकं ॥ पावमानीः स्वस्य यनीः ॥ सुदुघादिपुयस्वतीः ॥
ऋषिभिः संभर्तोरसः ॥ आश्रणे श्वमृतं दितं ॥ पावमानीर्दितं तुनः ॥ इमं लोकं मथो अमुं ॥ कामान्स
मर्दुयं तुनः ॥ देवीर्देवैः समाभृताः ॥ पावमानीः स्वस्य यनीः ॥ सुदुघादिघृतश्च्युतः ॥ ऋषिभिः संभर्तो
रसः ॥ आश्रणे श्वमृतं दितं ॥ यत्तु देवाः पवित्रेण ॥ आत्मानं पुनते सदा ॥ तेन सदस्वधारेण ॥ पाव
मान्यः पुनंतुमा ॥ प्राज्ञापत्यं पवित्रं ॥ शतोद्यामं हिरण्यं ॥ तेन ब्रह्मविदो वयं ॥ पूतं ब्रह्म पुनीमहे ॥

प्र.
१४

इंद्रः कनीतीस दूमापुनातु ॥ सोमः स्वस्त्या वरणः समीच्या । यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा ॥ जात वेदामूर्ज
यंत्यापुनातु ॥ इत्येताभिर्मार्जयित्वा ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे । अश्विनोर्वा द्भ्यां पृष्मो दस्ताभ्यां । अश्वि
नो भेषज्येन । ते त सेज्ज ह्ववर्चसा याभिषिंचामि ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे । अश्विनोर्वा द्भ्यां । पृष्मो
दस्ताभ्यां ॥ सरस्वत्ये भेषज्येन ॥ वीर्याया भ्राघायाभिषिंचामि ॥ देवस्य त्वा ० अश्विनोर्वा द्भ्यां पृष्मो
दस्ताभ्यां ॥ इंद्रस्येन्द्रियेण ॥ श्रिये यशसे वलायाभिषिंचामि ॥ तच्छं योरा वृणीमहे ॥ गातं यज्ञाय गातं
यज्ञपतये ॥ देवीः स्वस्ति रस्तु नः ॥ स्वस्ति मनुषेभ्यः ॥ उर्ध्वं जिगातु भेषजं ॥ शंभो अस्तु हि पदे ॥ शं चतुष्य
दे ॥ अं शांतिः शांतिः शांतिः ॥ अथ यज्ञमानः ॥ स्वयं प्राच्यादिशि देवाः ऋत्विजो मार्जयन्तां ॥ दक्षिणस्यादि
शिमासाः पितरो मार्जयन्तां ॥ प्रतीच्यादिशि ऋत्विजाः शवो मार्जयन्तां ॥ उदीच्यादिश्या पशोषधयो वन

स्यतयोमार्जयंतां। उंध्यायांदिश्रियतः संवत्सरोपपत्तिमार्जयंतामिति व्युत्सिच्य ॥ एतेभ्यो वाष्मणे
भ्यो लक्ष्मीनारायणस्वरूपेभ्यः स्वस्तिपुण्याद्वाचनदक्षिणांदातुमुत्सृज्य इति संकल्प्य दक्षिणां दद्या
त् ॥ वास्तोष्पते प्रतिज्ञानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवानः ॥ यत्वेमहे प्रतिज्ञो ज्ञुषस्वज्ञं न एधिद्रुप देज्ञं
चतुष्पदे ॥ वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिदो ॥ अज्ञ रासरत्ते सरव्ये स्यामपिते
वपुत्रान् प्रतिज्ञो ज्ञुषस्व ॥ वास्तोष्पते शग्मयासं सदा ते सक्षीमद्विरण्वयागातुमृत्या ॥ आवः क्षेमउत
योगेवरं नो यूयं पातः स्वस्तिभिः सुरानः ॥ ३ ॥ अमीवहा वास्तोष्पते विश्वारूपाण्या विज्ञान् ॥ सर्वासु शोभ
एधिनः ॥ शिवेऽशिवं ॥ ४ ॥ एभिर्मंत्रैः पुण्याद् जलं मंडपमध्ये गृह्ण मध्ये सर्वत्र प्रोक्षेत ॥ श्रियेज्ञातश्चिब
आनिरियायश्चिबं वयो जश्चिभ्यो दधाति ॥ श्रियं वसाना अमृतत्वमायन भवंति सत्यासमितामित्तो ॥

श्रिय एवेतं तच्छ्रिया मादधाति संततमचावषट्कसंतत्ये संधीयते प्रज्ञया पशुभिर्य एवं वेद ॥ सप्रथसभा
मे गोपाय ॥ ये च सभ्याः सभासदः ॥ तानिंद्रियावतः कुरु ॥ सर्वमायुरपासतां ॥ अद्देवुभ्रियमंत्रं मे गोपाय ॥
यमषयस्त्रेविदाविदुः ॥ श्रुचः सामानियज्ञुःषि ॥ साद्विश्वा रमतासतां ॥ अनेना रात्रिकं विधाय ॥ सदस्त्राक्षे
तित्रास्त्राः मंत्राक्षतान्द्युः ॥ ॥ इति पुण्याद्वाचने ॥ अजीजनद्वीपुरपोत्तमोयं श्रीविश्वनाथं श्रुतिक
र्ममान्यः ॥ विश्वप्रकाराभिध पक्षतोत्तकृतो समाप्तस्त्रिहूपुण्याद्वाचने ॥ ॥ ॥ अथ मंडपप्रतिष्ठा ॥ अथ
त्यादितिथिश्रवणांते अमुककर्मकर्तुमादौ मंडपदेवताप्रतिष्ठापूजनं करिष्ये इति संकल्प्य प्रतिष्ठापूजनं च कु
र्यात् ॥ नंदिनी नालिनी मैत्राउ माचपशुवर्दिनी ॥ अदौ नंदिन्येनमः ॥ इति आग्नेयस्तं भेषोऽग्नेयपचारैः पूज
येत् ॥ निकामेनिकामे कांडात्कांडात् यावतीरोपची सर्वाः ॥ अस्वतश्चयाः श्रिताः ॥ सर्वास्ता इष्टकाः कृता

उपकासदुघादधे ॥ दधिक्राव्यासिरो भव ॥ एभि र्पचारैर्मंडुपदेवतानंदिनीप्रियतां ॥ एवं नैर्त्त्यां स्तू
णायां नलिनीपूजयेत् ॥ एवं वायव्यां मेत्रां - ऐशा न्यां पशुवर्धिनीं मुमां पूजयेत् ॥ मध्ये उपरिन्न द्वाणं ।
ब्रह्मज्ञानमिति ॥ अबोवास्तुपुरुषं वास्तोष्यत इति मंत्रेण पूजयेत् ॥ वास्तुपुरुषं नमस्तेस्तु भूशाय्याभिर
तं प्रभो ॥ मद्गृहं धनधान्यादिसमृद्धं कुरु सर्वदेति प्रार्थयेत् ॥ ॥ इति मंडुपदेवतापूजनं ॥ अथांकुरार्प
णविधिः ॥ चूडाकरणमारभ्य कार्यं चैवांकुरार्पणं ॥ अयुग्मेन्द्रिद्वेचस्यात्पूर्वेद्युः सद्य एव वा ॥ अंकुरा
र्पणमिच्छति पूर्वाण्डेवानरात्रिवा ॥ आरंभे चोंकुराणानुपुण्यादं शुद्धभूतले ॥ पालिकाः पंचवल्मीकमृत्ति
कागोमयान्विताः ॥ बिल्वं त्रिशूलं श्वशं दुर्वा च श्वेतसूत्रकेः ॥ मूले बध्वा मध्यपूर्वं दक्षिणा परसोम्वके
। दृक्षुः स्थाप्या वहेतासु विष्टरेषु स्वनामभिः ॥ नवभिः सप्तभिर्दुर्भैः पंचभिर्वापि विष्टरः ॥ सूत्रेण परि

पृ. ५.
१६

वीतः स्यात्सर्वकर्मसु सर्वदा ॥ प्रणवादिभ्याहृतिभिः रत्नाब्रह्मचतुर्मुखो ॥ प्रजापतिर्दिरण्याद्यभवंद्विश
चीपती ॥ इन्द्रात्कतुमथोयमवेद्यत्वावपि ॥ पितृधर्मपतीत्येतोवरुणं च प्रचेतसं ॥ सरूपमप्यतिं चैव त
थाशिशिनिशाकरे ॥ इन्द्रं चैवोषधीशं च आपोद्देण्यपावनेः ॥ मार्जने पूजयित्वा च नमो तैरित्युपस्थिः
तिः ॥ दिशांपतिं नमस्यामि सर्वकामफलप्रदात ॥ कुर्वंतु सफलं कर्म कुर्वंतु सततं शुभं ॥ इति प्रार्थ्य ॥ दिशांपत
य उन्नेरेकर्मण्यविघ्नप्रसादयं त्वित्तिब्रूयात् ॥ ततो बीजावापः ॥ तिलमुद्गयवव्रीहिसर्षपानप्यसोक्षितान्
याज्ञाता इत्यभिमंत्र्य तासु बीजा निवापयेत् ॥ पिता विराजामंत्रैः सुब्रह्मजज्ञानमित्त्व ॥ त्रान्तारमिंद्रमिंद्र
वोयोस्यकोष्ठ्य इमं यम ॥ इमं मे तत्वायामीति सोमो राजा धिमंत्रको ॥ त्रिकाम इति सर्वत्र याज्ञाताः सिकताः
क्षिपेत् ॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकं ॥ गायत्र्येव तु गोमूत्रं गंधद्वारां तु गोमयं ॥ आप्यायसे

ति गोक्षीरं दधिना व्याप्ति गोदधि ॥ गोघृतं शुकुमसीति देवस्य वा कुरोदकं ॥ सिद्धे च पंचगव्येन प्रणवेनापि
धाय च ॥ आकर्मारंभक्षितानामुद्रासोप्यावदोयथा ॥ वकारात्प्रणवेनालोड्यापि ॥ इत्यं कुराप्येण विधिः
अथ प्रोक्षणप्रतिसराविधिः ॥ अथेत्याद्यमुक्कर्मकर्तुं तदंगत्वेन प्रोक्षणप्रतिसराख्ये कर्मणि करिष्य
इति संकल्पः ॥ तत्र प्रयोगः ॥ अंनप्राशनमारभ्य प्रतिसराविधिः स्मृतः ॥ अंतितं दुक्तं संपूर्णं सतांबूलं
संभृतिकं ॥ सपुगीफलदूरिद्रंतंतुं सोर्णंतुं कांस्यके ॥ नवरुत्वस्तु गुणितं निधाय पुरतो बुधः ॥ आपोद्विरण्ये
वर्णो इत्यदिः सप्तभिरेव च ॥ पवमानानुवाकेन सूत्रं प्रोक्षेच्च कर्मिणं ॥ अद्रिरिति शेषः ॥ अंगुष्ठोपकनिष्ठा
भ्यां शुद्धेन सदभस्मना ॥ अथैव कर्मचा सूत्रं त्रिरन्मज्ज्यविचंधयेत् ॥ विश्वे ज्ञानेत्युच्चापुंसां वधीयाद्दक्षि
णे करे ॥ अथवा मेघदूर्मन्त्री स्त्रीणां रक्षामुनातयोः ॥ ललाटे चंधनग्रंथो भूतिशेषं च निश्चिपेत् ॥ ॥

प्र.
१७

इति प्रोक्षण प्रति सर विधी ॥ अथ तत्र कर्म समाप्तौ पंचमेन्द्रि दशमेन्द्रि वा कंकण मोचनं कुर्यात् ॥ विधाय पृ
र्ववत् सर्वे कंकमंत्रादि स्रज्य वै । जप्त्वा कंकणमंत्रं च बृहत्सामेति रक्षयेत् ॥ कंकनौ न कंकनौ थो सती न कंकनः
। दूविति प्रुषीदृतिन्या अदृष्टा अलिप्तत ॥ कंकणं मोचयाम्य घ्न रक्षांतु न कदाचन ॥ मयि रक्षां विधाया शु
देवत्वं गच्छ कंकणं ॥ बृहत्साम पूर्ववत् ॥ ॥ इति कंकण मोचनं ॥ अथ मातृका पूजा ॥ आरुत्वा मातृयागं तु वै
दिकं यः समाचरेत् ॥ तत्र क्रोध समा युक्तं हिंसा मिच्छंति मातरः । मनुः । कर्मादिषु च सर्वेषु मातरः सगणाधि
पाः । पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयंति चेति ॥ तत्र नामानि ॥ गोरीपद्मा नृची मेधासा । वत्री विजया ज
या ॥ देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः । हृष्टिः पुष्टिः स्तथा तुष्टिरात्मदेवतया सह ॥ शिवा संभृति सं
ज्ञा च प्रीतिः संनति रेवच ॥ अनसूया क्षमा चैव षडेताः कृत्तिका मताः । त्रैलोक्यादि माते रश्वाहा वलिमाद्य

सप्तमूर्तयः ॥ ब्रह्मीणी माहेश्वरी चैव लक्ष्मीः कोमारी वैष्णवी तथा ॥ वाराही च तथेन्द्राणी चामुंडा चामातरः ॥
 अणिमामहिमा चैव गरिमा लघिमा तथा ॥ प्राणिका म्यमिशी त्वंच शि त्वंचाष्टभूतयः ॥ सरस्वत्या सहस्र
 ह्नाभवानी शंकरस्तथा ॥ लक्ष्मीनारायणः पूज्यो लोकपालादिभिः सह ॥ गणेशादुर्गा वाय्वाख्या काशीन
 चंद्रमं बुच ॥ नवग्रहास्तथा पूज्या साधिप्रत्यधिदेवताः ॥ पतिचाक्षतपुंजे पुस्थापयित्वा यथाक्रमं ॥ व
 स्त्रेर्गंधे धूपदीपे नैवेद्ये दक्षिणादिभिः ॥ पुगीफलैः सतांबूतैर्भक्त्या मातृः प्रपूजयेत् ॥ वसोः पवित्रमं
 त्रेण वसो धीरांतु कारयेत् ॥ घृतेन धाराविषमाः प्रार्थनां चैव कारयेत् ॥ वसोः पवित्रमसि शत धारं वसोः
 पवित्रमसि सहस्र धार देवस्त्वासविता पुनातु वसोः पवित्रेण शत धारेण सुखा ॥ ॥ पुज्जत्रे ज्ञातेषु छिदिनेषु
 ऽयाश्चैव हि मातरः ॥ षष्टिका देवतास्तत्र षष्टिका पूरिकादिभिः ॥ रुसरात्रेश्वोपचारैः पुष्पमालादिव

वि. प्र.
१८

स्वकेः प्रणवादि व्याहृतिभिर्नमो ते नामभिः पृथक् ॥ पित्रोर्वाक्यस्य रक्षा स्यादन्येषां च न संशयः ॥ गोर्षः पुत्रो यथा
स्कंदः शिशुं संरक्षित्स्वया ॥ तथा ममाप्ययं बाल्ये रक्ष्यतां षष्ठिकेन मः ॥ रूपं देहि जयं देहि भाग्यं भगवति देहि मे
॥ पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वा कामांश्च देहि मे ॥ ॥ इति मातृका पूजा विधिः ॥ अथ इडावाचनं ॥ प्राणानायम्य अश्वो
त्यादितिथ्युक्तेष्वनातेस्य कुमारस्यायुष्याभिवृद्धये परश्वः विना हाद्यमुककर्मकर्तुं तदंगत्वेन श्वअभ्युदधिकदे
वता कुलदेवतादिसमा राधनेकर्तुं अश्व इडावाचनं करिष्ये ॥ सद्यो वा ॥ अष्टोपुगी फलान्यक्षततंडुलसहितानि
कांस्यपान्त्रे निधाय तिष्ठन् गृहीत्वा घंटादिवाद्यपुरःसरः पितृदेवताद्यादानं कुर्यात् ॥ इडादेवदूर्ध्वं नुर्यंत
नीर्ध्वं दृश्यति रक्षामदानि इष्टं सिष्यश्च देवाः सृजन्वाचः पृथिविमातृमादिः सीर्मधुमनिष्ये मधुजानिष्ये
मधुवद्व्यामिमधुवद्विष्यामिमधुमतीन्द्वेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यमनुष्येभ्यस्तम्मा देवा अचंतुः शोभा

येपितरोनुमदंतु ॥ इतिपठित्वा देवाश्चपितरश्चागच्छत ३। एवंत्रिवारंपठित्वान्निर्भ्रूयात् ॥ अथाष्टसंख्या
कृत्वा ह्यलोभ्यः पुगीफलानिदत्त्वानिमंत्रयेत् ॥ ॥ इति देवतापितृनिमंत्रणमिडावाचनं अथद्वितीयेन्द्रिः
अभ्युदयिकंकुर्यात्सद्योवा ॥ ज्ञातादिनादिकरणं नामादिद्रुत्तभोजनं ॥ रक्षाबंधनमन्त्रादिचौलाद्यं कुर्यात्
मंच ॥ संकल्पो भोजनं चेतिद्रुधानां दीचते तन्निधा ॥ गर्भाधाने विवाहे च सवने ज्ञातकर्मणि ॥ नामोपाक्रमस्वा
नेषु व्रतेषु च समापने ॥ ब्राह्मणाभोजयेदंते वाचयेदाग्निषः स्तथा ॥ सीमंतोन्नयने चैव मंत्रप्राशनचौलं
योः ॥ दुपायने च गोदाने ॥ आशवे च विशेषतः ॥ ततः प्राणानायम्य संकल्प्य कुरु देवताप्रतिष्ठागंधपुष्पवस्त्र
धूपदीपनैवेद्याहोमः पूजनं विधाय ॥ विवाहाद्यमुक्कर्मकर्तुं तदंगत्वेनाभ्युदयिकं देवतासमासाधनं
करिष्ये ॥ तत्र देवताः ॥ प्रपितामहीपितामहीमातरः ॥ नांसीमुखाः ॥ प्रपितामहपितामहपितरः ॥ नांसीमुखाः

प्र.
१५

मातुः प्रपितामहमातुः पितामहमातामहाः नांही मुखः ॥ सत्यवसुसंज्ञकविश्वेदेवाः नांही मुखः दधोसमा
राधनीयाः ॥ पीताश्विनोदकं गृहीत्वा सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः नांही मुखेभ्यः ब्राह्मणद्वयं भोज
यिष्ये ॥ द्विरण्येन वा तोषा ॥ अथ ॥ उभाभ्यामत्र च वृद्धिः ॥ एवं प्रपितामही पितामही मातृभ्यः नांही मुखेभ्यः
प्रपितामहपितामहपितृभ्यः नांही मुखेभ्यः प्रमातामहप्रमातामहमातामहेभ्यः नांही मुखेभ्यः ब्राह्मण २ भो
जयिष्ये ॥ इत्यष्टवर्गसंकल्पः ॥ अत्र अनेन द्वयं सांकल्पिको विधिः ॥ यदि पार्वणं कुर्यात्तदा पार्वणविधिरिति संकल्प्य
सव्येनेव सर्वं कुर्यात् ॥ दूर्वाभिर्यवेः पीताश्वतेर्वा सर्वत्र नांही मुखे शब्दपूर्वं स्वाहांतेन द्वयोर्द्वयोर्विप्रयोः सह
मंत्रः एथक्कर्म ॥ सव्यः क्षणः स्वाहा ॥ पाद्यं प्राङ्मुखानुपवेश्योदगपवर्गः अर्चयेत् ॥ आसनानि दक्षिण
तो दत्वा घ्नं दद्यात् ॥ तिलोसीत्यत्र यवोसीत्यहः स्वाहांतत्रमंत्राः ॥ गंधाः कुंकुमाक्षतधूपदीपवस्त्राणि हत्वा ॥

पात्राण्या धाय अग्नोकरणमंत्राः पुत्रः पुरः पुष्य इति ब्रूयात् ॥ नांसी मुखेभ्यः पुत्रेभ्यः स्वाहेत्यादि। पुरेभ्यः
पुष्येभ्य इति। अथां नानि सोपस्कराणि परिविद्रुयगायत्र्याप्रोक्ष्यदूर्वाक्षतानादाय। सत्यवकसंतकेभ्यो
विश्वेभ्यो देवेभ्यः नांसी मुखेभ्यः इदमनंसोपस्करं अमृतस्वरूपं स्वाहा। एवं प्रपितामहीपितामहीमा
तृभ्यः इदं अनंसं स्वाहा। एवं सर्वे दत्तान्येभ्यो देवेभ्यः इष्टेभ्यश्च संकल्पकृतेनानेन नांसी मुखेः पितरः
देवतश्च प्रियंतामिति ब्रूयात् ॥ तत उपास्मे गायतामित्यादि। इदं नमद्रुवते इति च पठित्वा पोशानं दद्या
त् ॥ ततो भोजनेषु सक्तु चोद्देशे चतुर्षु मंडलेषु प्रागपवर्ग। दूर्वाकुरान संस्तीर्य तत्र नांसी मुखे विश्वे
देवाः प्रीणंतु प्रजापतः प्रीणातु। इति दक्षिणे मंडले मृत्काग्रयोरदं कनिनीय अनंतरे मंडले प्रपितामहः प्रीणं
तु पितामहः मातरः प्रीणंतु ॥ इति तदुत्तरप्रागपवर्गं निनयेत्। एवमितरयोश्च। प्रपितामहाः प्रीणंतु ॥

वे. प्र.

२०

पितामहाः पितरः प्रीणंतु । इत्यप्रमातामहाः प्रमातामहाः मातामहाः प्रीणंतु । अथ पार्वण्ये तु इत्यक्षत
वदरीमिथितो दनपिंडान् स्वाहाते नोदकवदेयात् ॥ पूर्ववदपोनिनयेत् ॥ एष इध्यक्षतवदरीमिथितो द
पिंडः प्रपितामहेभ्यः स्वाहा नमः एवं सर्वत्र । अथ पिंडपूजाविधायो द्वास्यस्वस्तीत्युक्त्वा विप्रैश्चाचांतेषु द
क्षिणां दत्ते उवाच शिष्य इत्युक्त्वा अथामित्युक्ते उवाच देवद्वारित्यादिमदंति सतं जप्त्वा देवेभ्यः संपन्नपितृ
भ्यः संपन्नं स्वस्तीति कुर्यात् । संकल्पे तु आवाहनाग्नौ करणं पिंडस्वधावाचनानि कुर्यात् ॥ तथा ॥ विश्वे दे
वान्सत्यवसूनचयित्वा यथाविधिः । मातृश्राद्धे तु पूर्वस्यात्पितृणां तदनंतरं ॥ ततो मातामहानां तु र्धो
श्राद्धत्रयं स्मृतं ॥ नां दीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकं । नाम संकीर्तयेद्दिद्वानन्यत्र पितृपूर्वकं ॥ अस्म
द्रूपंतिकान्द्भानपसव्यं स्वधांतथा ॥ नां दीमुखे त्यजेद्दिद्वान इत्यपूर्वतु सर्वदेती ॥ यद्दिदीवंतपितृकथा

दुःकुर्यात् ॥ तदापितुः प्रपिता मदादीन इदृश्य कुर्यात् । तथायेभ्य एव पिता कुर्यात् । तेभ्यो दद्यात् पुत्र कर्तु ॥
श्रीजीजनश्रीपुस्वोत्तमोयं श्रीविश्वनाथं श्रुतिकर्म मान्यः ॥ विश्वप्रकाशाभिधपद्यंतो तत्र कृताचभृद्भ्युदय
च कर्म ॥ ॥ इति विश्वप्रकाशो नां दी मुखे ॥ अथ साधारणमग्निमुखे ॥ तत्र गृह्योक्त कार्याणि उद्गयनेशु
रूपक्षेपुल्यादेषु ज्योतिःशरत्कृत् नक्षत्रेषु यज्ञोपवीती प्रदक्षिणं दक्षिणां गाचारं कुर्यात् पुरस्तादुद्गवाप
क्रमापवर्गो ॥ पित्र्याल्पपक्षेपसं दक्षिणतोपवर्गो निमित्तानंतरं नेमित्तिकाग्निनामान्नचो लोपमय
नगोदानविवाहस्नानमृतपुंसवनेपुपूर्वेद्युनां दीश्राधं कुर्यात् ज्ञातकर्माणिसद्यः प्रथमपालियद्गणजीते
कर्मचो लोपनयनस्नानोपाकर्मव्रतानिलोकिके कुर्यात् ज्ञातनामान्नचो लानिस्त्रिया अपितृस्मीमिधेवत्
कर्मसुसंकल्पानंतरमिधेवर्द्धिषोः संनहनंसमिदेक प्रादेशादि प्रादेशाद्भ्यः स्त्रिः प्रादेशाः परिधिः स्त्री

7
द्विरनुमृत्य प्रोक्षणापात्रे निधाय प्रोक्ष्यापरेणाग्निं पवित्रांतर्दिते पात्रेऽप आनीय हस्तयोरंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां
उदगग्रे गृहीत्वा प्राचीं स्त्रिरुत्सृज्य ॥ पात्राण्युत्तानानि कृत्वेधं च विस्त्रस्यन्निः प्रोक्ष्य पूर्णपात्रमादाय पूर्ववत्कृ
त्वा मुखसममुद्धृत्योत्तरेणाग्निं दर्भेषु सादयित्वा दर्भैः प्रच्छाद्य ब्रह्माणं दक्षिणतो दर्भेषु निषाद्या ज्यैविला
प्यापरेणाग्निं पवित्रांतर्दितं ॥ माज्यं स्थाप्यामाज्यं निरूप्योदीचीं गारान्नि रूह्यते ष्वधिश्चित्यज्वलता वद्युत्पट्टे
र्भाग्रे प्रच्छिद्य प्रक्षाल्य प्रलास्यन्निः पदाग्ने कृत्वा वर्त्म कुर्वन्नुदगुद्वास्यां गारान् प्रसूद्योदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां
पुनरुद्गारं निरूप्य पवित्रं प्रथिं विस्त्रस्य प्रागग्रमग्नेो प्रहरति । २ ॥ स्क्रवस्त्रवावग्नौ प्रतितप्यदर्भाग्रेः समा
स्क्रवमग्रे रंतरतो भ्यागारं सर्वतो विस्त्रमभिसमाहारं मूलेर्दंडं जुद्धमग्रे रंतरतो भ्यागारं प्राचीं मध्येर्वा सतः प्रसी
चीं मूलेर्दंडं पुनः प्रतितप्यप्रोक्ष्य दर्भेषु निधाय दर्भान्निः सस्त्रियाग्नौ प्रहृत्य । परिधीं परिदक्षतिं सुविं

वे.प्र.
२३.

पश्चात्। दक्षिण तोणीयां संदीर्घमणिष्वं ह्रस्वमुत्तरत उदगग्रं मध्यमं प्रागग्रावित रो मध्यमं परिधिमुपसृ
श्य पुरस्ताद् दूर्ध्वे अघार समिधा वा दधात्यग्निं परिधिच्यसमिधमेकामवशिष्य प्रजापतिं मनसा ध्याय
न पंचदशे ध्मोना दधाति। सुवेणामादा योत्तरं परिधिसंधिमन्व हृत्य प्रजापतये स्वादेति दक्षिणा प्रांसम
जुं संततमोघारयति प्रजापतये दधाम। सुवा द्वितीयं मंत्रमितर परिधिसंधिमन्व वे हृत्येद्राय स्वादेत्य
थ प्रांगुदं च माज्यभागौ जुहोत्यग्नेय स्वादेत्युत्तरपूर्वदेशे सोमाय स्वादेति दक्षिण पूर्वदेशे समं पूर्वणः
श्रोषधिचरुद्विः कर्मणि अग्नये स्वादेत्यग्निमुखादुत्तिं हुत्वा यथापदेशं प्रधानाहुती हुत्वाः ग्नये
स्वाहारुद्राय तंतुचराय स्वादेत्यनूयाजसमिधमिधसंनदनं च हुत्वा सुवेण जयाभ्याताना नृराष्ट्रतः प्रा
जापत्यां व्याहृतीर्विहृताः सोविष्ट हुतीमित्युपजुहोति यदस्य कर्मण इति सुचाततः सुवेणानाज्ञातादिप्राय

श्वित्तादृतीर्द्वान्नरं परिषिच्य सदसीति प्रणीतास्व यजानीय प्राच्यांदिशीति प्रतिदिशं व्युत्सिच्य समुद्रं च
इति पद्या अंजलो शेषं निनीय शोतिरस्त्वित्यादिभिः शिरसि मार्जयित्वात्र ह्येव रं दत्वात्र ह्येषां विस्त्रे
त् ॥ अग्निं षोडशभिर्दभैः पुरतस्तु परिस्तरेत् ॥ परिस्तरणमन्येषामेवं संख्यभिधीयते ॥ पात्राणां तु द्वि
षट्कं स्यात् प्रणीता सादने तथ ॥ अष्टभिः छादनं त्वस्यास्त्रिभिर्ब्रह्मसनं भवेत् ॥ द्वौ तु दभौ पवित्रस्य तथा प्रत्य
सनस्य च ॥ सम्मार्जनं द्वि ॥ दभैर्द्विनस्येक उच्यते ॥ पर्याग्निकरणः स्येकमेव मष्टान्नरं श्रातम् ॥ उ
त्तानेन तु हस्तेन कर्तव्यं प्रोक्षणं भवेत् ॥ अवाचीनेन कर्तव्यं स्याद् प्रोक्षणं ॥ अवा उष्णं प्रकरेण श्रभ्यु
क्षणमुदीरयेत् ॥ इति सुबोधकारिका ॥ ॥ इति विश्वप्रकाशे आग्नेयाग्निमुखं ॥ अथाग्निहोत्रिकविधिः ॥
यथोक्तमग्निं प्रतिष्ठाप्य पयुक्ष्य परिस्तीर्याग्नेस्तु रतो हभान्संस्तीर्यद्व्यङ्ग्यस्थान्यो प्रोक्षणं स्तुवाविति

हस्तेन

व. प्र.
२३

चतुष्पात्रप्रयोगाद्यग्निमुखांते चरः श्रपयित्वा गृहपाकाद्वा द्विविष्यमादाय चरुणास्त्रुचंपूरयित्वा तत्रैव भागं
प्रकल्प्य प्रतिपदिष्टिश्चेद्ग्नये स्वादेत्येकभागं द्रुतो नरतो बर्हिष्योषधीभ्यो लेपं निमज्ज्यत त एव द्वितीयं भागं
किंचिदधिकमग्नये स्विष्टकृते स्वादेति द्रुता किंचिदवशिष्टं तृतीयं लेपं प्राश्या च म्येव मत्स्य पुनः प्राश्या च
म्य कुशमं धार्यां दं द्वा चरुं प्राप्य शोषं भक्षयित्वा दूतं निर्लिह्या चामेत ॥ अपितृकंश्चेत्स्विष्टकृदा द्रुत्यनंतरं
दक्षिणतो भूम्यां प्राचीना वीति पितृभ्य इदं नममेति लेपं निमज्जते ॥ अष्टकेशानसर्पपार्वणस्तृतीयाके धाम्नि
होत्रिकावाविधिः स्यात् ॥ तत्र नत्र प्रधानं द्रुत्वा स्विष्टकृदा द्विदोषं समानं ॥ ततो नाज्ञातादीन् द्रुत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्यः
संस्त्रावं द्रुत्वोत्तरं परिषिच्य च दस्मा मेति रक्षाविधानाद्यंते वृष्टिरसीत्यपः स्पृशेत् ॥ प्रथमप्रतिपदनंतरमनाज्ञा
ताद्य एव प्रायश्चित्ताद्गतयः तथा च द्दं नारदीये जयाभ्यातानाच्चाद्भुतो नाज्ञातादींश्च द्वा वयेत् ॥ प्रथमप्र

तिप ह्योमेततोज्ञातादयः खलु ॥ ॥ अजीजिन इति। रुताभूदग्निमुखद्वयं च ॥ अथ ज्ञयादयः ॥ अस्मिन्कर्म
णिकर्मसमर्थयेत् ज्ञयादिहोमं करिष्ये। ईद्वितं च स्वाहा। चित्ताये इ नमम। चित्तिश्च स्वाहा। चित्त्ये इ इं। आकृ
तं च स्वाहा। आकृताय। आकृतिश्च स्वाहा। आकृत्ये। विज्ञातं च स्वाहा। विज्ञाताय। विज्ञानं च स्वाहा। विज्ञा
नाये इं। मनश्च स्वाहा। मनो गे इ इं। शक्तीश्च स्वाहा। शक्तीभ्य इ इं। इश्च स्वाहा। इशाये इं। पूर्णमासश्च स्वा
हा। पूर्णमासाये इं। बृहद्भ्यश्च स्वाहा। बृहते इ इं। रथं तं च स्वाहा। रथं तं च स्वाहा। प्रजापतिर्ज्ञानं इन्द्राय इ इ
प्रायश्चिदुग्रः एत गज्ये पुते स्म विज्ञाः समनमंत सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूवः स्वाहा। प्रजापतये इ इ नमम।
अथाभ्यातानाः ॥ अग्निरिन्द्रो यमो वायुः सूर्यश्चंद्रस्तथैव च ॥ बृहस्पतिस्तथामित्रो वरुणश्च सारत्पतिः
॥ अर्नं सोमश्च सवितारूद्रस्त्वष्टा तथैव च ॥ विष्णुर्मरुच्चपितरो ह्यभ्यातानाः प्रकीर्तिताः ॥ अग्निर्भूताना

वे. प्र.

२४

मधिपतिः समावत्वस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्क्षेत्रेस्यामाशिषस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मन्स्यां देवद्वत्याः स्वाहा-
अग्नये भूतानामधिपतये इदं ॥ इन्द्रो ज्येष्ठानामधिपतिस्मावत्वस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्क्षेत्रेस्यां इन्द्राय ज्ये-
ष्ठानामधिपतये इदं ॥ यमः पृथिव्यां अधिपतिः समावत्वस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्क्षेत्रेस्यां यमाय पृथिव्या
अधिपतये । वायुरंतरिक्षस्याधिपतिः समावतु वायवे अंतरिक्षस्याधिपतये इदं । दिवोधिपतिः
समावत्वस्मिन् सूर्याय दिवोधिपतये इदं । चंद्रमानक्षत्राणामधिपतिस्मावत्व चंद्रमसोऽंशं अधिपतये इदं ।
ब्रह्मस्पतिर्ब्रह्मणोधिपतिः समावतु ब्रह्मस्पतये ब्रह्मणोधिपतये । मित्रः सत्यानामधिपतिः स- मित्राय
सत्यानामधिपतये । वरुणायामधिपतिः स- वरुणायामधिपतये । समुद्रः स्रोत्यानामधिपतिस्
समुद्राय स्रोत्यानामधिपतये । अन्नः साम्राज्यानामधिपतिस्मावत्वस्मिन्ब्रह्मन् ॥ अन्नाय साम्रा

ऽयानामधिपतिने इदं. सोमओषधीनामधिपतिः स. सोमायओषधीनामधिपतये इदं. सविताप्रसवा
नामधिपतिः स. सवित्रेप्रसवानामधिपतये. रुद्रः पशूनामधिपतिः समावतु. रुद्रायपशूनामधिपत
ये इदं. अपउपस्पश्य. त्वष्टारूपाणामधिपतिः समावतु. त्वष्टेरूपाणामधिपतये इ. विष्णुः पर्वतानाम
धिपतिः स. विष्णवेपर्वतानामधिपतये. मरुतोगणानामधिपतयस्तेमावत्वस्मिन्ब्रह्मन् ॥ मरुद्भ्यः
गणानामधिपतिभ्यः इदं. पितरः पितामहाः परेवरेततामदा इवमावत. अस्मिन्ब्रह्मन्तस्मिन्
क्षत्रेस्यामाशिष्यांपुरोधायामस्मिन्कर्मन्नेस्यां देवद्वयाः स्वाहा ॥ पितृभ्यः पितामहेभ्यः परेभ्यो
वरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यः इदं नमम ॥ जीवत्पितृकश्चेत् ॥ पितामहा अवरेततामदा इदमावत. अस्मि
न्. पितामहेभ्यः अवरेभ्यः ततामहेभ्यः इदं. अपउपस्पश्य ॥ तथा. नैश्वंनेराक्षसेरोद्रपैत्रकेत्राप्युदी

प्र.
५

रिते। छेदेनिरसनेभेदेकृतआत्माभिर्मर्शने। अमेध्यकेशलेपादिस्पर्शोच्चापउपसृजोत्। अथराष्ट्रभृतो
जुहुयात्। अताषादुत धामाग्निगंधर्वस्तस्योषधयोप्सरसः कुज्जोनामस इदं ब्रह्मक्षत्रं पातुता इदं ब्रह्म
क्षत्रं पांतुतस्मो स्वाहा। अतासादेकृत धाम्ने अग्नेये गंधर्वा ये दं नमम। ताभ्यः स्वाहा ओषधीभ्योऽप
रोभ्य उं गभ्य इदं नमम ॥ संहितो विश्वसामासूर्यो गंधर्वस्तस्य मरीचयोप्सरस आयुवो नाम स इदं पू
र्ववत् ॥ तस्मै स्वाहा ॥ संहिताये विश्वसाम्ने सूर्याय गंधर्वा ये दं ॥ ताभ्यः स्वाहा। मरीचिभ्योऽपरोभ्यः आ
युभ्यः इदं। सुषुम्नः सूर्य रश्मिश्चंद्रमा गंधर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो वेकुरयो नाम स इदं तस्मै ॥ सुषुम्ना
य सूर्य रश्मये चंद्रमसे गंधर्वा ये दं। ताभ्यः स्वाहा ॥ नक्षत्रेभ्योऽपरोभ्यः वेकुरिभ्यः इदं भुज्युः कपर्णा
यज्ञो गंधर्वस्तस्य दक्षिणा अपसरसस्ताना मस इदं भुज्यवे कपर्णाय यज्ञाय गंधर्वा ये दं ताभ्यः स्वाहा

दक्षिणाभ्योऽप्यसरोभ्यस्तवाभ्य इदं. प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनो गंधर्वस्तस्य ऋक्सामान्यस्मरसो वन्द्यो ना
मस इदं ब्रह्मक्षत्रं पातुता इदं ब्रह्मक्षत्रं पातुतस्मे स्वाहा ॥ प्रजापतये विश्वकर्माणो मनो गंधर्वा येदं. ताभ्य
ः स्वाहा ॥ अक्सामेभ्योऽप्यसरोभ्यो वन्दिभ्य इदं ॥ इषिरो विश्वव्यचा वातो गंधर्वस्तस्यापोऽस्मरसो मुदाना
मस इदं. तस्मे स्वाहा. इषिराय विश्वव्यचसे वाताय गंधर्वा येदं. ताभ्यः स्वाहा ॥ अद्र्योऽप्यसरोभ्यः मुदा
भ्य इदं ॥ भुवनस्य पतेयस्य त उपरि गृहा इदं च ॥ सनोरा स्वाऽयानिः गयस्योषः कवी येदं संवत्सरीणां स्व
स्तिः स्वाहा ॥ भुवनस्य पतेय इदं ॥ परमेष्ठिपतिर्मृत्यु गंधर्वस्तस्य विश्वमस्मरसो भुवो नामस इदं ब्रह्म
क्षत्रं पातुता इदं ब्रह्मक्षत्रं पातुतस्मे स्वाहा ॥ परमेष्ठिन अधिपतये मृत्यवे गंधर्वा येदं ॥ ताभ्यः स्वाहा
विश्वस्मा अप्यसरोभ्यः भूभ्यः इदं. सुक्षितिः सभूतिभं द्रुक्कवर्चान्यर्त्तन्यो गंधर्वः स्तस्य विश्वतोऽप्यसरो

प्र-
६

र-चोनामसइदं-तस्मैस्वादा ॥ सुक्षितयेकभूतयेभद्ररुतेकवर्चतेपर्जन्यायगंधर्वायेदं-ताभ्यःस्वादा ॥
 विद्युद्भ्योऽपसरोभ्यःरुग्भ्यःइदम ॥ दूरेहेतिरमृडयोमृत्युर्गंधर्वःस्तस्यप्रजाअप्सरसाभीरुवोनामसइदं-
 तस्मैस्वादा ॥ दूरेहेतयेअमृडयायमृत्यवेगंधर्वायेदं-ताभ्यःस्वादा ॥ प्रजाभ्योऽपसरोभ्यःभीरुभ्यःइदं-
 चारःरूपणकोशुकामोगंधर्वःस्तस्याधयोऽप्सरसःशोचयंतीनामसइदं-तस्मैस्वादा ॥ चारवेरूपण
 काशिकेनेकामायगंधर्वायेदं-ताभ्यःस्वा-आधिभ्योऽपसरोभ्यःशोचयंतीभ्यःइदं-सनाभुवनस्यप
 उर-तेयस्यतदुपरिगृह्णाइदंच ॥ केशुब्रह्मणेस्मैक्षत्रायमदिवामयञ्जुस्वादा ॥ ब्रह्मणेइदं-प्रजापतनुत्तदे-रयी
 एणःस्वादा ॥ प्रजापतयेइदं-भूःस्वादा ॥ अग्नयेइदं-भुवःस्वादा-वायवेइदं-सुवःस्वादा-सूर्यायेदं-भू-
 भुवःसुवःस्वादा ॥ प्रजापतयेइदं ॥ अथस्वित्तरुतंस्वचाजुदुष्यात् ॥ यदस्यकर्मणोत्परीरिचंयद्वान्यूनमि

हाकर ॥ अग्निष्टत्विष्टुट्टुहान्सर्वंस्विष्टंस्फुटंकरेतुस्वाहा ॥ अग्नयेस्विष्टंस्ते इदं ॥ इति समस्तारा
ष्टभृतः ॥ अथ व्यस्ताः ॥ चो लोपनयनस्नानगोदानेषुष्टुषोमवे । वेदव्रते चथांगेषुव्यस्ताराष्टभृतः स्मृताः
ऋताषाडुतथा माग्निर्गंधर्वः सदृदं ब्रह्मक्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा ॥ त्यागः पूर्ववत् सर्वत्र ॥ ऋतासादेकृतथा
प्ते इत्यादि ॥ तस्योषधयोऽप्सरसकुञ्जो नामता इदं ब्रह्मक्षत्रं पातुताभ्यः स्वाहा ॥ ओषधीभ्योऽपरोभ्यः
रुंगभ्य इत्यादि पूर्ववत् । संहितो विश्वसामासूर्यो गंधर्वः सदृदं ब्रह्म । तस्मै स्वाहा ॥ तस्य मरीचयोऽप्सरस
प्रायुवो नामता इदं ब्रह्मक्षत्रं पातुताभ्यः ॥ सपुत्राः सूर्यं रश्मिश्चंद्रं मार्गं धर्वः । स । तस्मै ॥ तस्य नक्षत्रा
ल्पपुत्रसो बिकुरयो नामता इदं । भुज्युः सपुत्रो यज्ञो गंधर्वः सदृदं । तस्मै ॥ तस्य दक्षिणाऽपुत्रसः स
वाना नामता इदं । पातुता । प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनोगन्धर्वः सदृदं । तस्मै । तस्य ऋकसामान्यपुत्रसो बन्धुयो

वृत्त-
२७

नामताः पां० इषिरोविश्वव्यवावातो गंधर्वः स-त- तस्यापोसरसोमुदानामता इदं पांतुता० भुवनस्यपतेय०
स नोरा० परमेश्वरपतिर्मृत्युर्गंधर्वस्स इदं० तस्मै० तस्य विश्वमसरसो भुवोनामता० पां० ता० ॥ सुक्षितिः
सुभृतिर्भद्ररुत्सवर्चान्यजंन्योगंधर्वः स० तस्य विद्युतो सरसो रत्नो नामता० दूरे हेति रमडयोर्मृत्युर्गंध
र्वः स इ० तस्य प्रजापतिरसो भीरुवो नामता० ता० चारुः रूपणकाङ्गी कामो गंधर्वः स० तस्मै स्वाहा ॥
तस्या धयो सरसः शोचयंती नामिता ॥ ताभ्यः स्वाहा ॥ स नो भुवनस्यपतेयस्य त उपरि गृहा इदं च ॥ उरुब्रह्म
णे ॥ प्रजापतेन त्व ॥ व्याहृतयः ॥ स्वितृच्छ पूर्ववत् ॥ अता प्रा डोष धूर्जः १ सुंहितो मरीचिरायुवः २ सु
पुम्णेन क्षत्रं वेकुरयः ३ भुज्युर्दक्षिणास्तवाः ४ प्रजापतिर्वक्त्रा मार्गते वन्द्यः ५ ॥ इषिरः आपो मुदा
भुवनस्यसनः ७ ॥ परमेशी विश्वं भुवः ८ ॥ सुक्षितो विद्युतो रत्नः ९ ॥ दूरे हेतिः प्रजाभीरुवः १० ॥ चारुगंध

यः शोचयंतीः ॥ ११ ॥ स नो भुवनो रज्जुद्वले ॥ १२ ॥ विश्वनाथेन रचिता पुरुषोत्तमसूनुना ॥ विश्वप्रकाशसर
णिस्तस्यामासीद्भयादिकं ॥ ॥ इति व्यस्ताराष्ट्रभूतः ॥ अमानाज्ञात्तादिप्रायश्चित्ताद्भूतयः ॥ अस्मिन्कर्म
णिज्ञाताज्ञातदोषप्रायश्चित्तार्थमनाज्ञातत्रयमज्ञेनदोष्यामि ॥ इं अनाज्ञातं यदाज्ञातं ० अग्नये ५ पुरुष
संमितः ॥ अग्नये ॥ यत्पाकत्रा ० अग्नये ॥ कर्मांतरितकर्मविपर्यासप्रायश्चित्तार्थं त्वन्नः सत्वन्न इत्याहुति
दूयमाज्ञेन ॥ त्वन्नो अग्नेवरुणस्य ॥ सत्वन्नो अग्नेवसो ॥ अग्नीवरुणाभ्यां ॥ यजुर्भेषदोषप्रायश्चित्तार्थं भु
वदृत्ये कामाहुतिमा ० भुवः स्वाहा ॥ वायवे ॥ न्यूनातिरिक्तदोषप्रा ० यतः स्वस्तीत्याहुतिदूयमाज्ञेन ॥ यत इं
भयोमदे ॥ स्वस्तिदाविनास्पतिः ॥ अभयं करयेन्द्राय ॥ कर्मणः सा दुष्पार्थं द्वेषिदाहुती आज्ञेन ॥ यन्मन्वात्त
नो पुनरग्निः ॥ अग्नयेज्ञातवेदसेविचर्षणये इदं ॥ १ ॥ अग्नीद्रावृहस्पत्यश्विभ्यः ॥ २ ॥ नियमासनवाग्कोपदे

प्र.

२८

इदं विष्णुः स्त्रियं वक्रमत्याहुति द्वयं आ॥ इदं विष्णुर्विचक्रमे॥ विष्णवे॥ अयं वक्रं॥ अयं वक्राय॥ स्वराक्षरपदस्य
 तवर्णलोपदोषप्रा॥ आभिर्गीभिर्रित्येकां॥ आभिर्गीभिः॥ इन्द्रायदक्षिणेवर्धमानायैदं॥ उपघातदोषप्रा॥
 पुनस्त्वेति॥ अग्नयेवसुनीथाय॥ सर्वप्रायश्चित्तार्थं व्याहृतिभिः॥ भूः॥ भुवः॥ स्वः॥ भूर्भुवः॥ सुवः॥ स्वाहा॥
 कर्मातिरिक्तदीनदोषप्रा॥ ब्रह्मप्रतिष्ठेति ब्रह्मणे॥ श्रुत्विल्लोद्वप्रा॥ यादृद्धं सदृति॥ अग्नये श्रद्धा देव्यै
 इदं नमः॥ तथा॥ अनाज्ञातिषु दोषेषु तिस्त्रोनाज्ञातरत्यम्॥ विषयसिंतेराये च त्वन्नः स त्वन्न इत्युभे॥ भु
 वः स्वादेति जुहुयाद्यजुभ्रेषस्य संभवे॥ न्यने च क्षतिरिक्ते च यतः स्वस्तीति क्रुद्धय॥ कर्मणः सगुणार्थं
 त्वाद्यजुयं न्ने पुनर्दिच॥ नियमासनवाक्लोपेषु इदं विष्णुस्त्रियं वक्रं॥ वर्णकालस्वरस्थानलोपेषु वाग्निर्जंगीरि
 ता॥ उपघाते पुनस्त्वेति व्यस्ताव्याहृतयोपि च॥ व्याहृतीभिः समस्ताभिः सर्वार्थं जुहुयात्पुनः॥ ब्रह्मप्रतिष्ठा

शुद्धयात्कर्महीनातिरक्ते ॥ अतिश्लोद्यादुतिं दद्यात्तुष्टुशं समं चतः ॥ एवं प्रायश्चित्ताद्गुतीर्द्विताशेषं ब्रह्म
विसर्जनांतं कर्म पूर्वोक्तीत्या समाचरेत् ॥ ॥ इत्यनात्तात्प्रायश्चित्तविधिः ॥ अतीजनछीपुरपोत्तमोयं
श्रीविश्वनाथं । श्रुतिकर्म मान्यः ॥ विश्वप्रकाशभिध पद्धतोत्तुतो समापुः वंदवोज याद्याः ॥ अथ वि
वादे क्रियमाणे तु परीक्षावरकन्ययोः ॥ तत्र वरस्य यथानारदः ॥ वैश्वानरसमभ्येदिसमो संगो निषीदः
भोः ॥ लक्षणानि परीक्षोदं पाणिं दृष्ट्वा यदक्षिणं ॥ १ ॥ इत्युक्तो मुनिना बालः पित्रोरात्तामवाप्यसः ॥ प्रणम्य
नारदं धीमान् भक्त्या प्रबद्धुया विज्ञात् ॥ २ ॥ ततो दृष्ट्वा सर्वगं तालुत्तिकाद्विज्ञादिकं ॥ आनीय कुंकुमारक्तं स्
त्रं च त्रिगुणीकृतं ॥ कृत्वा शिवो गणाध्यक्षमूर्ध्नि भूदमुदङ्मुखं ॥ पुनः परिसमो बालमापादतलमस्तके
॥ ४ ॥ तिर्यग्ध्वंसमो माने यो होत्रज्ञतां गुरुः ॥ स भवेत्पृथिवीपालो बालो यं ते यथा द्विज ॥ ५ ॥ पंचसूक्ष्मः

पं. प्र.
२५

पंचदीर्घः पंचरक्तपटुन्नतः॥ त्रिष्टुर्लघुगंभीरो द्वात्रिंशत्क्षणस्त्वयं॥ पंचदीर्घाण्यस्यानियथादीर्घा
युषोस्य वै॥ भूतो नैत्रे दनुर्ज्ञानुर्नासा चतनयस्यते॥ ७॥ श्रीवोजंघेमेदनेश्च त्रिभिर्ह्रस्वोयमीदितः॥ खरे
णसप्तनाभिभ्यां त्रिगंभीरेः त्रिष्टुःशुभः॥ ८॥ त्वक्केडादृशनांगुल्यः पर्वण्यंगुलिज्ञान्यपि॥ तथास्यपंचसूक्ष्मा
णिदिकृपालपटुभाग्यथा॥ पक्ष्मः कुक्ष्यलिकस्त्रेवचक्रदस्तापटुन्नतः॥ षडयं दृश्यते वीकोसदृशैश्वर्यभाग्य
या॥ ९॥ पालिपादोचनासांतंताकुजिहाधरोष्ठकं॥ सनेखंसप्तैकताणिसाम्राज्यसखदानिवै॥ १०॥ ललाटक
दिवक्षोभिः स्त्रिद्विस्त्रीण्यथाह्यसो॥ सर्वतेजोतिगेश्वर्यंतथाप्राप्त्यसिनान्यथा॥ ११॥ कसठीएषकठिना
वकर्मकरणोवरो॥ राह्यदेतृशिशोरस्यपादोवाध्वनिकोमको॥ १२॥ अछिन्नातर्जनीव्याप्यतथारेखाप्रदृश्य
ते॥ कानिष्ठाएषनिर्यातादीर्घाण्युष्यंयथाचरेत्॥ पादोसमांसकोरक्तोसमोसूक्ष्मोसूशोभनो॥ समगुल्योस्त्रे

दही नोस्त्रिग्धा चेश्वर्यसूचको ॥ १५ ॥ स्वल्पाभिः कररेखाभिरारक्ताभिस्सदासुखं । लिंगेन रुद्राद्दस्वेनराज्यरा
जो भविष्यति ॥ १६ ॥ कुक्कुटासनगुल्फस्त्रिकुनाभिरस्यापि वर्तुल ॥ दक्षिणावर्तमरुणं मद्दहेश्वर्यसूचकं ॥ १७ ॥
धारिकासूत्रपत्यस्मिन् दक्षिणावर्तनीयदि ॥ गंधश्चमीर्नमधुनो यदि वीर्यं तदा नृपः ॥ यस्यासूत्रं पूवर्त
वीजद्वादि सूत्रं च फेनिलं ॥ पुमानस्याः कृशणेरेतेर्विपरितेनं पुंसकः ॥ विस्तीर्णो मांसलौस्त्रिग्धोऽप्यज्ञावस्य
सखा चितौ ॥ शंभावर्तौ सुप्रलंबौ दोषोदियक्षणो चितौ ॥ श्रीवत्सवत्सवक्राब्जमत्स्यकोटं उदंडं भ्रतु ॥ तथा
स्य करणं रेखा यथास्यान्नदिवस्यति ॥ द्वात्रिंशद्दृशामश्वायं करकंबुशिरोधरः ॥ कौचदुंदुभिदंसाभ्रक
रः सर्वश्वगाधिकः ॥ मधुपिंगलनेत्रोसौनेनं श्रीस्यक्ष्यति क्वचित् ॥ पंचरेखलकारस्तु तथासिंहोदरः शु
भः ॥ कुर्ध्वरेखांकितपदोतिश्वसन्यः प्रगंधवान् ॥ अछिद्रपाणिः सतखामदाकृशणवानयं ॥ किंतुस

वे-प्र-
३०

र्वगुणोपेतं सर्वलक्षणरुक्षितं ॥ संपूर्णनिर्मलकलंपालयेद्विधुवद्विधिः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पालनीयं
 स्वयंशिशुः ॥ गुणोपि दोषतां याति चक्रीभूते विधातरि ॥ शंकेस्य द्वादशो वर्षे प्रत्यृहे विद्युदग्निः ॥ इ
 त्यक्तानारदो धीमान् स जगाम यथागतं ॥ २६ ॥ कुलं च शीलं च बलं च रूपं विद्यावयौ वित्तसनाय चार्थु
 एतान्गुणान्सप्त समीक्ष्य देया कन्या चु धे शेषमचिंतनीयम् ॥ एते रेव गणैर्युक्तसर्वर्णः श्रोत्रियो वरः
 यत्नात्परीक्षितं पुंस्ते युवा धीमान् ज्ञानप्रियः ॥ २७ ॥ ॥ इति वरः ॥ अथ कन्या ॥ तत्र स्कंदः ॥ सदा गृहः
 ही सुखभुक्ते स्त्री लक्षणवती यदि ॥ अतः सुखसमृद्धयर्थमादौ लक्षणमीक्षयेत् ॥ स्त्रीणां पादतले स्नि
 ग्धं मांसं लं मृदुलं समं ॥ चक्रस्वस्तिकं शंखाब्जध्वजमीनयुतं शुभं ॥ मृद्वो गुरुयः शस्ता ह्यनाच्यता समुन्न
 तः ॥ कुंजती मांसलो गुष्ठो वर्तुलो तुलु भोगदः ॥ स्निग्धाः समुन्नतास्ताम्रावृताः पादनखाः शुभाः ॥ रात्री ल

सूतकं स्त्रीणां पादपृष्ठं समुन्नतां ॥ अखेदमसिरा खंचमस्रणमृदुमांसलं ॥ गूढोगुह्यो शुभायोक्तवसिरालो सुव
र्तुलो ॥ रोमद्वाने समेस्त्रिग्ये यज्जं घेक्रमवर्तुले ॥ साराजपत्नी भवति विसिरे सुमनोहरे ॥ एकरोमा भवेद्रो
मीद्विरोमापिसुखास्यद ॥ त्रिरोमारोम कूपेषु भवेद्वैधव्यदुःखभाक् ॥ वृत्तं पिशितसंमग्नं जानुयुग्मं प्रश
स्यते ॥ विसिरेः करभाकारैरुभिमस्रणैघनेः ॥ सुवृत्तैरोमरुद्विते भवेयुर्भूषवत्तुभः ॥ चतुर्भिरंगु
लोशस्तावस्तिविंशति संयुता ॥ प्राखुरोमागूढमलिः सुश्लिष्टः सदृतो भगः ॥ तुंगः कमलवर्णाभिः शु
भोश्चिथदलावृत्तिः ॥ समुन्नतनितं वाद्याचतुरेस्त्रामृगीदृशी ॥ चतुर्दंशां गुलमिताः शस्तासिंहोपमाक
रिः ॥ विस्तीर्णं मांसलं तुंगंचक्राभजघतं शुभं ॥ नितं च विंबो नारीणां मुन्नतो मांसलः पृथुः ॥ महाभोगा
यसे संतः टिकुं कुंदरयुक्तच ॥ नाभिः प्रशस्ता विपुला मृदूस्तो कसमुन्नता ॥ गंभीरा दक्षिणावर्तानाभीस्य

व.प.
३३

सुखसंपदे । सूतेसूतान्बद्धनारीपृथुकुक्षिःशुभास्यदण ॥ समेसमांसेमदुभिः योषिन्मग्नास्यभिःशुभेः
पाश्वैसौभाग्यसुखयोनिधानस्यादसंशय ॥ उदरेणतितुक्षेणविसिरेणमदुत्वच ॥ योषिद्ववतिभोगा
द्यानित्यमिष्टान्नसेविनी ॥ मध्यक्षामाचसुभगाभोगाद्यासबलक्रिया ॥ सुजीतन्वीचरोमालीयस्याः
साशर्मनर्मभूः ॥ निकोमहृदयंयस्यासमंनिस्तत्वचार्जितं ॥ ऐश्वर्यंवाप्यत्रैधव्यंप्रियंप्रेमवसालभेत ॥
घनोद्यत्रोददोपीनोसमोशस्तोपयोधरो ॥ दक्षिणेन्नतवक्षोजापुत्रिणीद्युग्रणीमंता ॥ वामोन्नतकु
चासूतेकन्यांसौभाग्यसुंदरीम ॥ पीवराभ्यांचज्जलुभ्यांधनधान्यनिधिर्भवत ॥ अत्रबंधानतीरकंधा
वदीघांचरशौशुभो ॥ निगृहसंधीशस्तान्तोशुभावंसौमसंहतो ॥ कक्षेसुसंक्षमरोमेचतुंगोमिग्धो
सुमासले ॥ अंभोजमुकुटाकारमंगुलांगुलिसंभवं ॥ हस्तद्वयंमृगाक्षीणाबद्धभोगायकल्पते ॥ मृ

५८५ मं प्रोन्नतं रक्तं लं पाण्योरं ध्रुवं ॥ प्रशस्तं शस्त रेखा घमत्प रेखं शुभाश्रयं ॥ रक्ताव्यक्तागभीरच
स्निग्धा पूर्णा चवर्तुला ॥ कर रेखांगनायास्या छुभाभाग्यानुसारतः ॥ मत्स्येन सुभगानारी स्वस्ति केन
चक्रप्रज्ञाः ॥ पद्मेन भूषतेः पत्नीजनये भूपतिः कृतं ॥ शुभदः सरत्तौ गुंष्टो रत्नो रत्ननखो विदुः ॥ अंग
व्यश्वसुपर्वाणो दीर्घा रत्नाः क्रमात्कृशाः ॥ प्रेरणाः सशिरवास्तुंगाः करज्ञा सुदृशो शुभाः ॥ अंतर्निमः
ग्नवं शास्त्रिः एष्टिः स्यान्मांसला शुभा ॥ शब्दी रुकाटिकाश्चेष्टा समांसा च समुंनता ॥ मांसलो चवर्तुलः
कंठः प्रशस्तश्चतुरंगुलः ॥ शस्ताग्रीवाश्चिरेखां कालव्यक्तास्त्रिकसंहता ॥ हनुश्चिबुक संलग्नानिलो मासु
घनाशुभा ॥ शस्तो कपोली वामाक्ष्यः पानो रत्नो समुंनतौ ॥ समसमांसं सुस्निग्धं सामो हं वत्तुले मुखं ॥ पा
दलो चवर्तुलस्निग्धो लेखा भूषितमध्यभूः ॥ सीमंतिनानां मधुरोधरो ज्ञानिप्रियो भवेत् ॥ गोक्षीरसंनि

प.
३२

भाःस्निग्धाः दूत्रिंशद्दृशनाशुभाः । त्रिंशोषुमिष्टभोक्त्रिष्यात्स्थोणमृद्धीतथाभवेत् । किंचिल्लक्ष्यद्वि
 जंशस्तेस्मितंफुल्लकपोलकं ॥ समन्तपुटानासालुघुच्छिद्राशुभावदा ॥ दीर्घायुक्तक्षुतंदीर्घयुगपद्वि
 पंडितं ॥ ललनारकोचनेशस्तेरक्तंतेरुह्यतारके ॥ गोक्षिरवर्णविशदेसुस्निग्धेरुह्यपक्ष्मणी ॥ पक्ष्मभिःसु
 घनेस्निग्धेरुह्यैसुक्ष्मेसुभाग्यभाक् ॥ भ्रुवोसवतुंकेतन्वोस्निग्धेरुह्यसंदहते ॥ प्रशस्तेमदुरोमाणो
 सुभ्रुवःकामुंकाहृती ॥ लंबोकोणोभ्रुभावंतोसुखदोचशुभप्रदो ॥ भालःसिराविरहितोतिलोभाधेदुसंयुतः ॥
 उपनिम्नहृद्यंगुलोनायाःसोभाग्यगेगकारणी । सीमंतसरलशरतोमोक्षिशस्तसमुन्नतः ॥ केशाश्चलिकुरु
 छायाःसुक्ष्माःस्निग्धाःसुकोमलाः ॥ किंचिदाकुंचिताग्राश्चकुटिलाःश्वातिशोभनाः ॥ सुलक्षणासुचारि
 त्राःविश्वेशोनुप्रदादुवेत् ॥ सुलक्षणैःसुचरितैरपिमंदायुषंपतिं ॥ दीर्घायुषंप्रकुर्वन्तिप्रमदाःप्रमदा

स्पंदं ॥ अतः कुरुक्षणा योषा परिणेषा विचक्षणे ॥ लक्षणा निपरीक्ष्या दोहत्वा दुर्लक्षणा अपि ॥ आरो
गिणी भर्तृमती सममानार्थगोत्रजा ॥ पंचमानसप्तमादूर्ध्वमात्तः पितृतः सत्था ॥ दशापुरं विख्याता छो
त्रिणां महदा कुलात् ॥ स्फीतादापीन संवारि रोग दोष समन्वितान् ॥ समीक्ष्य लक्षणवतीं गंभीरं विन यज्ञतं
धन धान्यादिभिर्युक्तो गृह्णतुः कुरु मे धते ॥ ४५ ॥ ॥ अजीर्णनदितितस्तुतो परीक्षावरकन्ययो भूत् ॥ अथश
कुनानि गोमयादिनिमित्तं च ॥ तत्र गर्गः न रोधि चोढातत्रा दो निमित्तानि परीक्षते ॥ वेदिपांसू नक्षेत्रलोष्ट
नाना विजाति गोमयं ॥ इमं ज्ञानं लोष्टं चेतानि कृत्वा मसं पुटे पुवे ॥ शुचौ देशे निधायेषु क्रमादावाद्दयेदि
मान् ॥ सोमं गोरीभूमि लक्ष्यो रद्रं पूजा क्रियांतथा ॥ पूजयित्वा च विधिवत् कन्यां स्नातां स्वलं कृतां ॥ सुप्र
संतां वदेत्प्रातां एष मे कं स्पृशेति च ॥ तत्र स्पृष्टेषु बीजेषु धान्यैः फलमिश्यते ॥ गोमये प्रशवो ज्ञेयाः

व. प्र.
३३

कृतं। वो वेदिषां सुख ॥ समशानको एवै ध्वजं लक्ष्मीक्षेत्रीयको एके ॥ अंत्यं शुभं ज्ञानं संत्यक्त्वा विवाहादौ
प्रवर्तयेत् ॥ मनश्चक्षुर्निबंधो वायन्नस्य तत्परीक्षयेत् ॥ ॥ इति शुक्रनादिनिमित्तं । अथ विवादः ॥ आ
त्मीयानर्थविद्ः कार्यक्षमानज्यायसः समभ्यर्च्यते भ्यो बध्वर्यो राग्निनक्षत्रघटनां शुभलक्षण
निचविदित्वा न्वेयशुद्धिमसापिं ड्यं च बद्धभिः कुरुदधिः सहसंप्रधार्य गोत्र प्रवरनिर्णयं कृत्वा विवाहं
कुर्यात् । गोत्र प्रवरनिश्चयस्तत्रे समावर्तनानंतरं वक्ष्यते ॥ अथ प्रतिज्ञान्यथानुपपत्त्यानिश्चयतां वुरु
र्थं गोत्र प्रवराद्युच्चारणमात्रं लिख्यते ॥ ॥ वरो विवाहाय कर्म कुर्वन् विवाहात् प्राक्रियेतीदिने पुण्याहवाच
नमंडप प्रतिष्ठापनां कुरापण प्रोक्षणप्रतिसरमात्का पूजने दावाचनानिरुत्वा द्वितीयेनां दीमुखत्राह्नभोज
नं च कृत्वा तत्काले स्मार्तं पुण्याहं वाचयित्वा ० उद्गाते वशुने । स्वस्ति नो मिमीते त्यादिशुक्रानामंत्रान्वाचयन्

विवाहागारमेत्यगीतवाद्यब्राह्मणसुवासिनीपुरःसरेगत्वापादोप्रक्षाल्याचम्यद्वाःस्थितकलशाभिषे
कारात्रिकादर्शनाक्षतादिविक्षेपानंतरंतांबूलनारिकेलफलादिहरतःकन्यकापित्रादिदर्शितेमंगला
सनेप्राङ्मुखोऽपविश्यपादोप्रक्षाल्याचामेत् ॥ शूद्रान्नीतेस्तुनाचामेत्त्रैकपाण्याहतेनच ॥ तथैवार
तहस्तेननापरिज्ञातहस्ततः ॥ आचम्य ॥ यतासुधर्मप्रजासंपत्यर्थंस्त्रियमुद्बुद्धरतिसंकल्प्यमर्थकन्या
वृणीध्वामितिचत्वारिपुगीफलानिदत्त्वाश्रुतिशीलसंपन्नानूकार्यकुशलांश्चतुराब्राह्मणानप्रेषयित्वा
प्रसुगमंतेतिद्वौभ्यामभिमंत्रयते ॥ प्रसुगमंताधियसानस्यसक्षणि वरेभिर्वरंअभिषुप्रसीदतः ॥
अस्माकमिंद्रुभयंनुज्ञोषतियत्सोम्यस्यांधसोबुबोधति ॥ अनृक्षराज्ञजवःसंतुपंथायेभिःसखा
योयंतिनीवरेयं ॥ समर्थेमासंभगो नोनिनीयात्संज्ञास्यत्यंस्सुयममस्तुदेवाः ॥ तेकन्याहातारंगता

प्र.
३६

ब्रुवते ॥ वरकन्ययोगोत्र प्रवरपूर्वकं प्रपितामहपितामहपितृक्रमेण नामसंबंधपूर्वकं कन्यां वरणयुः ॥ अमुकगोत्र
स्यामुकशर्मणः प्रपौत्रायामुकगोत्रस्यामुकशर्मणः पौत्रायामुकगोत्रस्यामुकशर्मणः पुत्रायामुकगोत्रायामुक
मुकवेदांतर्गतामुकशाखाध्यायिते ॥ अमुकशर्मणे वरायामुकगोत्रस्यामुकशर्मणः प्रपौत्रीममुकगोत्र
स्यामुकशर्मणः पौत्रीममुकगोत्रस्यामुकशर्मणः पुत्रीममुकगोत्रीममुकनाम्नीसभद्रांकन्यां वरणीमदइ
त्युक्ते ॥ दाता ॥ शट् वरणी ध्वं तस्मै दास्यामीति ब्रूयात् ॥ एवं त्रिगोत्रप्रवरनामान्युक्त्वा • तत उमो कन्यावरण
दक्षिणं दद्यात् ॥ ततः कन्याशतानवसंख्याकानि पुगीफलानितंडुलेः सह हस्ताभ्यां गृहीत्वा हरिद्राग्रं थि
भिः सह प्रयतपालिशरणं प्रपद्ये स्वस्तिसंबाधे स्वभयं नो अस्तु ॥ इति वरवित्रे दद्यात् ॥ कन्याविशेषये
त्वांश्चिंतो भवेदिति ब्रूयात् ॥ तथा वरपिता एकादशपुगीफलानितंडुलहरिद्रासहितानि प्रयतपालि

रितिकन्यापित्रेदत्त्वावरविषयेनिश्चितो भवेति ज्ञेयात् ॥ इतिकन्यावरणं ॥ एवमेव प्रथमत एव निश्चयतां
ब्रूममपिकुर्यात् ॥ गणेशवरणपूजां कृत्वा वस्त्रमुद्रिकाभरणमिष्टपक्वान्नानि सफलानिवरपिताकन्यये
दद्यात् ॥ अथ मधुपर्कः ॥ स्नातकाचार्यराजर्त्विक्श्वशुरेभ्यः प्रदीयते ॥ मधुपर्कः परस्तातेवत्सरागता
यदि ॥ अतएवमधुपर्कं कुर्यात् ॥ दाता आचम्य ॥ क्रियांतेः कुरुते मोहादनाचम्येदनास्तिकः ॥ भवति तुरेथा तस्य
क्रियाः सर्वानसंशयः ॥ प्राणानायम्याद्येत्याहुक्त्वाविकाहार्थमागता यस्नातकाय वराग्राहणं करिष्य इति सं
कल्प्या विष्टरो विष्टरो विष्टरः प्रतिगृह्यतामिति कूर्चं दद्यात् ॥ वरः प्रतिगृह्णीतीति गृहीता ॥ राष्ट्रभट्टस्याचार्या
संदीमात्वद्योषं ॥ राष्ट्रभट्टसि संघ्राडा संदीमात्वद्योषं ॥ इति क्षत्रिया ॥ राष्ट्रभट्टस्याधिपत्या संदीमात्वद्योष
मिति वैश्याभ्यः इति न च कुशानिर्मिते उदग्रे कूर्चं उपविशेत् ॥ कूर्चं तान्निविधं प्रोक्तमुत्तमं मध्यमाधमं ॥ न च
* तत्र कन्यादाता वरस्य पुरतो उदङ्मुखः सुस्नानिः सपत्नीकुरुषं विशयो * ३

प्र
२५

भिः सप्तभिर्दभैः पंचभिः सत्रवेष्टितं ॥ ततः कूर्वाभ्यामुदककुरुशंखहीत्वा आपः पाद्या इति दाता प्राद । वरः
 आपः दाता वने जनीर्षितं नाशयंतु मे ॥ अस्मिन्कुले ज्ञानवर्चस्य सानि ॥ इति पाद्योदकमभिमंत्र्य पूर्वदक्षिण
 पादं दत्त्वा प्रक्षालयित्वा रमुपस्पृश्य । पत्न्या सह वरणो प्रक्षाल्यं वरः ॥ मयि मंहो मयि यशो मयी द्वियं वीर्यमि
 त्यात्मानं प्रत्यभि म शोत ॥ ततो दाता अधो परिष्ठिताभ्यां कूर्वाभ्यां सह सोदकं मन्मथं कुरुशमादाय अदः
 णीया आप इत्युक्ते ॥ आमागन्यशासावर्चसासः रजपयसातेजसाच ॥ तस्माप्रियं प्रजानां कूर्वाधिपतिं पशे
 नां ॥ इति वरोभिर्मंत्र्यां जलो दाता एकदेश आनीय माने सति विराजो दोहो सि विराजो दोहमशुभियम स पद्याय
 विराज इति जहा समुद्रं चः प्रादृणोमिस्त्वां योनिमपि गच्छत ॥ अछिद्रः प्रजया भूया संमापरासे विमलयः ॥
 इति पुरस्तात्निमीयमानं शेषमुदकमभिमंत्रयते ॥ अत्र दाता वराय वस्त्रयज्ञो पवीतगो भूशय्यादीनि कर्णा

भरणां मुलीयकानियथाशक्तिदत्त्वा वरमलंकृत्य । दधिमधुसंस्मृतं कांस्यपात्रं निधाया परेण कांस्येनैव वर्ष
यसापि धाय पूर्ववत् कूर्चभिर्वा सदपरिगृह्य मधुपर्क इति त्रिरक्ते ० वरः । त्रैयै विद्याये यज्ञोसिय इत्सोय
शोसिन्नश्मणे दीप्तिरसि ० तं मा प्रियं प्रजानां कुर्याधिपतिं पशूनां पुनः ॥ आमागं निति च ० इति द्वाभ्यां म
धुपर्क मभिमंथ्य । अमृतोपस्तरणमसीत्ययः पीत्वा ॥ यन्मधुनो मेधय्यं परममं नाद्यं वीर्यं । तेनाहं मधुनो
मधय्येन परमेणान्नाद्येन वीर्येण परमो न्नाहो मधय्योसानि । इति मधुपर्कं त्रिः प्राशय तं पुनः स्तुत्वा द्विः प्रा
श्यामृतापिधानमसीत्ययः पीत्वा चामेत ॥ स्नात्वा पीत्वा क्षते कृते भुक्त्वा रथोपसर्पणे ॥ आचान्तः पुनराचामे
द्वा सोपि परिधाय च ॥ एवं दानाद्दानि ॥ पुनर्दानं गोरीतिर्भूयात् ॥ वरः गोरस्य पशूनां पाप्मानं तद्दि ॥ इति गाम
भिमंथ्य मुकुशर्मणः अमुष्यामुकुशाल् शर्मणः पाप्मादतः यज्ञो वर्धतां यज्ञस्य रक्षिमनुवर्द्धा पश्चितिरस्य पश्चितिं माकु

वर्षचि तो हं मनुष्येषु भूयासं ॥ गोर्धेनुभव्यामातारुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ॥ प्र
 णुवो चंचिकितुषेजनाय मागाम नागामदितिं वधिष्ट ॥ पिबत्तृदकं त्रीणान्यनु ० इति प्राश्नं कौमुत्सजतेत्यु
 च्छे ॥ रुक्मायां विरजेत् ॥ सिद्धमनं भूतमित्युक्तेवरः ॥ सा विराट् तन्माक्षायितस्यते शीयेतन्यर्द्धं धाः ॥ इति श
 नेरुक्ता उक्त्वा यतेत्यु च्छेर्न्यात् ॥ ॥ इति मधुपर्कः ॥ अथ कन्यादानं ॥ अष्टवर्षा भवेद्दौरीनववर्षांतुरोहि
 णी ॥ दशवर्षा भवेत्कन्या अर्द्धं रजस्वला ॥ ततः कन्यादाता ॥ पितापितामहो भ्रातासकुलो जज्ञनीवामातु
 लोवास्त्रियास होपविश्य प्राणानायम्य ॥ प्रयोगसरणे ॥ दाता उद्भ्रुखुपविश्य ॥ कन्यां प्राङ्मुखं वरः प्रत्यु
 मुखोपविश्य ॥ प्राङ्मुखः सन्समस्तपापक्षयद्वारा कूर्मश्चमारभ्य सप्तर्षिमंडुपर्यंतं कृतवातुकारान् पूर्वसह
 स्रावसाभे एकेवतातुकापकर्षणोक्तेण सर्वराश्यपकर्षणसंमितकाले सदृशपूर्वान् दशापरान् आत्मना सहजं

लोकनिवाससिद्ध्युत्तरकालेविष्णुलोकप्राप्त्यर्थंदाताकन्यादानमदंकरिष्यइतिसंकल्प्य॥ वेणुवेत्रादिपात्रपूरि
ततंडुलेषुकन्यांप्राप्नुस्वीमुपवेत्स्य। तथैवतंडुलपूरितवेणुवेत्रादिपात्रेप्रत्यङ्मुखमासीनंवरंगं प्रपुष्याक्षि
तादिभिः रभ्यर्च्य कन्यावरयोर्मध्येतः पटं धत्वावरस्यपादौ प्रक्षाल्यालं कृत्यपुष्पफलाक्षतः सद्क
न्यकाक्षिणाहस्तमुत्तानंरुद्धीत्वासोदकंकन्यावरणवत्गोत्रनामनीप्रपितामहपूर्वकमभिधाय क
न्याकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतां॥ दास्यामिविष्णुवेतुभ्यंजज्ञलोकजिगीषयो॥ विश्वंभूराः सर्व
भूताः साक्षिणाः सर्वदेवताः॥ कन्यामिमांप्रदास्यामिपितॄणांतारणायच॥ कन्येममाग्रतोभूयाः
कन्येमेदेविपार्श्वतः॥ कन्येमेसर्वतोभूयास्त्वहानांन्मोक्षमाप्नुयां॥ पुनर्गोत्रप्रवरमुक्त्वाऽमुकश
र्मणः प्रपौत्रायऽमुकशर्मणः पौत्रायऽमुकशर्मणः पुत्रायऽमुकशर्मणेवराय। एवंपुनः क

प्र.
३७

न्यकाया अपि गोत्र प्रवरमुत्वा अमुकशर्मणः प्रयोत्री अमुकशर्मणः पौत्री अमुकशर्मणे मम पुत्री अमुकगो
त्री सुभद्रा कन्या एवंपुनः त्रिचारंगोत्र प्रवरादिमुत्वा इमांससत्वरणी कन्या प्रजापति देव्यो व अमुकगोत्राया मुकवे
दशाखाध्यायिने तुभ्यं प्रजासद्वत्कर्मभ्यः प्रतिपादयामीति। कन्या मुदकपूर्वं देवास्वस्तीति प्रतिवचनं वरः द
स्तं गृहीत्वा। देवस्य त्वा सवितु रित्यादि। दस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामीति। राजा त्वा वरुणो न यतु देवि दक्षिणे प्रजायते
ये कन्यां तेना मृतत्वमश्यां ॥ वयोदान्ने। मयोमस्व मस्तु प्रतिग्रहीन्ने ॥ कइदं कस्मा अदात् ॥ कामः कामाय कामो
दाता कामः प्रतिग्रहीता ॥ कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामे तन्ने ॥ दाता कृतं ते तत्कन्यादान प्रति
ष्ठासिध्यर्थं इदं सत्वरणी मग्नि देवतं दक्षिणात्वेन संप्रददे ॥ इति दक्षिणां दद्यात् ॥ वरः स्वस्ति देवस्य त्वति प्रति
गृह्य राजा त्वा वरुणो न यतु देवि दक्षिणे न यो हिरण्यं तेना मृतत्वमश्यां इत्यादि ॥ कइदं कस्मा अदात् इत्यादिका

Handwritten scribbles and marks on the left margin.

मै नैते। स्याते कामदक्षिणा उत्तानस्वांगारसः प्रतिगृह्णातु ॥ इति प्रतिगृह्णीयात् ॥ ततो दाता धर्मं चार्थं च कामे
च प्रतिवरितव्येति वदेत् ॥ नातिचरामीति वरो ब्रूयात् ॥ ततो वरः ॥ विवाहवेद्यां विधिं वदन्ति प्रतिष्ठायां लं रूय
सं रक्षणं कृत्वा पुनः कन्यकाशालं प्रतिगत्वा ज्योतिषिकेर्दत्तसु फल्ने ज्योतिषिकाय पुगी फलादितां वृक्षाक्षत
सुवर्णादिद्वस्तुदत्त्वा मंगलाष्टकपाठानंतरं तद्वत्सु मृदूते उत्तरस्मिन् उत्तरमिति सावधानी भूत्वा कृपां च रो ल
क्ष्मी नारायण चित्तन कुर्वतो पुगी फलद्वारिद्राज्ञो राक्षतं दस्तो अन्योन्यं कन्यावरशि रसि-वरः कन्यकाया शि
रसि-उभयो मध्ये स्थिता वरणवस्त्रमपास्यान्योन्यं शिरस्यंजलिं विरज्जेत् ॥ एवं विधे मुद्रते कन्यां दृष्ट्वा च
क्षुषी उपसंहृत्याः भ्रान् घ्नी वरुणापति घ्नीं हस्यते ॥ इंद्रा पुत्रं घ्नीं लक्ष्म्यंता मस्ये सवितंः सुव ॥ इति जज्ञ
॥ अघोरं च क्षुरपति घ्नेधि जिवापशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ जीवसुदेव कामास्यो नाशो ना भवद्विपदे

व. प्र.

३६

शं चतुष्पदे ॥ इत्यन्योन्यं समीक्षेताः त्रवरवध्वो संकल्पयतः ॥ आवाभ्यां कर्माणि कर्तव्यानि प्रजाश्रोत्यादधि
 तव्या इति ॥ अथवरः ॥ अंगुष्ठे तोषमध्यमयात्रांगुल्यादभे संगृह्य ० इदमहं यात्वधिपतिश्च्यलक्षिसस्तां
 निर्दिशांमिदृति यजुषा तस्याभ्रुवोरंतरंदभेण संमज्ज्य प्रतीचीनं निरस्येत ॥ हस्तं प्रक्षाल्य निमित्ते स
 ति ० जीवांसं रदंति विमयंते अथ रदी घामिनु प्रसितिं दीधियुर्नरः ॥ वामं पितृभ्यो ये इदं समेति रे मयः पति
 भ्यो जनयः परिषजे ० इति जपेत् ॥ व्युक्षत्करमुदचंत्वा पत्रास्ये ब्राह्मणः स्नपनं हरंतु ॥ अथारघोरु
 दयंत्वायः ॥ इति युग्मान्विप्रान् स्नानीयाद्भः प्रेषयेत् ॥ जलपूरं कलशमानीय ० अयं म्णो अग्निं परियंतु
 क्षिप्रं प्रतीक्षंतां श्वश्रो देवराश्व ॥ इति यजुषा तस्याः शिरसि दंभे एषं निधाय ॥ खेन सः खेरथः खेयुग
 स्पृशचीपते ॥ अपालमिंद्रिः पृत्यं करनूर्यं व र्व सं ॥ इति तस्मिन् दक्षिणं बहिर् युगच्छिद्रं प्रतिघ्राप्य ॥

५
 ५

शान्ते हिरण्यं समुशंत्वापः शान्ते मेथी भवतु शं युगस्य त्रिद्य ॥ शान्त आपः शतपवित्रा भवं त्वथापत्या तन्वः
रुः स्रजस्व ॥ इति सुवर्णां छिद्रे तर्थायः हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः प्रचक्रमुर्द्धित्वा यद्यमापः शान्तपवि
त्रावितता ह्यासुताभिः ह्युदेवः सविता पुनातु ॥ हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यो सुजातः कश्यपो यास्व
ग्निः ॥ या अग्निगर्भं दधिरे सुवर्णाः स्तारु आपः शं स्याना भवंतु ॥ २ ॥ यास्यां राजा वरुणो मतिम
ध्ये सत्यान्ते अवपश्यंत नानां ॥ या अग्निगर्भः ॥ ३ ॥ यासां देवा देवि रुण्वति भूक्षं व्या अतरि क्षं व
दुधानि विष्ठाः ॥ या अग्निगर्भः ॥ ४ ॥ शिवेन त्वाचुक्षुषा पश्यंतापः शिवया तत्त्वापः स्य शंतु ॥ त्ववंत
घृतश्रुतः शुचयो याः पावका स्तारु आपः शं स्याना भवंतु ॥ ५ ॥ इति पंचभिर्मंत्रै विप्रानीतं षुद्धुशं
दकैः सम्यक् सरुत्स्नापयित्वा ॥ परित्वा गिर्वर्णो गिरुमा भवतु विश्वतः ॥ ६ ॥ इति शुभतुष्ट्यया जुष्टा

भवंतु ज्ञेयः ॥ इत्यद्वैतवासाभ्यामाच्छाद्यवध्वामाचांतायां ० अशासानासो मनसंप्रजांसो भाग्यंतनं ॥
 अग्नेरनुव्रताभूत्वासेन ह्येककृतायकं ॥ इति योक्त्रेणासीनांसंनह्यति ॥ सप्रजसस्त्वावयं सुपत्नीरूपसे
 दिमा ॥ अग्नेसपत्नेदं भनमदध्यासोअदाभ्यं ॥ इतिवध्वंस्त्रिविवाहकारयित्रेआचायांयदद्यात् ॥ आ
 चार्यः ॥ सूर्यो देवीसुत्रासोरोचमानामर्यः इत्यादिपठित्वावस्त्रं गृह्णाति ॥ तेनाग्रेअस्याः सपत्नीन भवति
 । तथाचरुत्तिकाशिका ॥ विवाहेयद्वध्वंस्त्रं वासांसिह्युपनायने ॥ वासांसिस्वातकेदद्यादाचार्यः पद्मकुव ॥
 सपत्नीनाशनेचेरसूर्यो जानाति वैयतः ॥ इतिदत्त्वा ॥ मांगल्यतंतुनानेनममजीवनहेतुना ॥ कंठेवः ॥ मिस्रभगेसा
 ज्ञोवद्वारदांज्ञानमिति मंगलसूत्रेकंठेवध्वा ॥ नीलकोदितेभवतः कृत्यासक्तिर्व्यज्यते ॥ एधंतेअस्याः सतयः प
 तिवंधेषुत्वध्पते ॥ इति सुवर्णमणि संयुजनीलमणि सूत्रं कंठेवध्नाति ॥ सुमंगलीरियंवध्विमांसं समेतप

शयनं । सोभाग्यमस्येदत्वायाथास्तंविपरेतन ॥ इतिसिंहं रंघात् ॥ जोशीर्मिमाय · व्यं चकं · उमामदेश्वरी सं
पूज्य · हीश्वतेकक्ष्मीश्व ॥ पुरषएवेदमितिलक्ष्मीनारायणोपूजयेत् ॥ गणानां त्वेतिगणपतिं च पूजयेत् ॥ तथा
सुवासिनीश्वसंपूज्यसोभाग्यद्रव्याणि जीरसंधवहरिद्रापुगीफलचणकट्टिदलतंदुलयुतादिसंस्त्राणि वे
णुपात्राणिसुवासिनीभ्योदघात ॥ ॥ अथकपिलोवाचनंप्रयोगः ॥ उभयवशुभ्रतंदुलपूरितं तंदुलपूरितं
धायतदुपरिससूत्रंदुग्धपूरितं पात्रद्वयस्थाप्य । वरःस्त्रांजलिनाखपुयसावध्वंजलोदिरुपस्तीयद्विःस्तंदु
लानोप्योदुरभिघोरयति । ततोवरंजलावन्यःस्त्राभ्यामेवतंदुलपयाभ्यामेवकृत्वा । वध्वंजलेरुपरिस्थाप्य
। सोदकं कंलशमादायब्राह्मणीः सह । कपिलाः स्तारयतुदक्षिणाः पांतु बहुहेयं चास्तुपुष्यं वर्धतां शान्तिरस्तुपृष्टि
रस्तुतुष्टिरस्तुवृष्टिरस्त्वविद्यमस्तु आयुष्यमस्तारोग्यमस्तु स्वस्तिश्चि वं कमांस्तु दं पत्योर्जन्मन क्षत्रे स ग्र दे स देवते सो

वि. प्र.

४०

मेन रुयेतां शांतिरस्तु प्रजापतिः स्त्रियां यशः मुक्कयोरदधात्सयं । कामस्य लसिमानंदं । तस्याग्ने भाजयेद्द
 म । मोद प्रमोदश्चानंदः । मुक्कयोर्निहितः सयः । लखेवका मस्य लप्याणि ॥ दक्षिणाणां प्रतिग्रहे ॥ मनसः श्रि
 तमाकृतिं वाचः सत्यमशीमहि ॥ पथनां रूपमन्नस्य । यशः श्रीः श्रियतां मयि ॥ यथाहमस्योन्नतपंस्त्रिये
 पुमान् ॥ यथास्त्री लप्यति संसिप्रिये प्रिया ॥ एवं भगस्य लप्याणि यज्ञस्य काम्यः प्रियः । इदमीत्यग्निर्वदति ।
 तथेति वायुगदतत् ॥ दंतोति सत्यचंद्रमाः ॥ आदित्यः सत्यमोमिति । आपः सत्सत्यमा भरत ॥ यशेय इत्य
 दक्षिणां ॥ प्रजामेकामः समृध्यतामिति ब्रुवन्नेजलौ संतना मुदकधारां स्त्रावयति ततो मिथः दिरुत्तंतं दुला
 ग्गवपतः ॥ एवं त्रिद्वितीयपर्याये बधुः स्वतंदुलपयोभ्यां पूर्ववदूरां जलौ कुर्यादूर्ध्वं जलावाचायैः सत्त्वा । कपि
 लास्तारयत्त्रित्यादि पूर्ववत् कृत्वापेना बोमे कामः समृध्यतां ॥ इत्यावपतः । तृतीयपर्याये तंदुलपयसी

व. प्र.
४२

श्रीनाथांघ्रिसरोजयुग्मंममलंलोकत्रयेपावनंगंगाजन्मनिकेतनंकरतरंभक्तप्रसादास्पदं॥नत्वा मंगलपा
उसिद्धिविधयेमोहार्तिकानांसदासम्यक्सोम्यमूढतंतांनसमयेवश्येकलग्न्याष्टकं॥ब्रह्माविष्णुमहेश्वरोगण
पतिःसंक्रन्दनाग्नर्यमोरक्षःपाशिमरुत्कुबेरपशुपतिःसर्वसुराःपन्नगाः॥भानुश्वंद्रकुजज्जिबभ्रगुजाःसुः
ह्योरगोकेतवश्चैतेपांतुसदासुलग्नसुमुखाःकुर्वंतुवोमंगलः॥२॥शक्तिःशंखमथांकुडाध्वजसितछत्रप्र
दीपप्रभाश्चाष्टोवामरतोयकुंभसहिताःसन्मंगलाःसर्वदा॥सत्पीताक्षतजीरसेंधवनित्राप्रगीफलोच्चा
गुडश्चैतेपांतु॥३॥घंटानादमदंगदंद्भिर्द्वेःप्रक्वाणशब्दाद्योनानामंगलगीतनृत्यनिवहेर्निघ्राणवेणु
ध्वनिः॥विप्राशीर्षचनानिबेदानिनदःसंपूर्णशास्त्राक्षयःश्चैतेपांतु॥४॥दूर्वाग्रंमधुपंचगव्यसहितंगोगोच
नंश्रीफलंकाशीगदिसगंधवस्त्रनिचयाःश्रीचंद्रनादीनिच॥तांबूलंफलपुष्पंपूर्णकलशाःपुण्यागनाभिर्द

लाश्वैते पांतु ॥४॥ मन्वादिस्मृतयः पुराणततयः काव्यप्रबंधादयः षट्चक्राः श्रुतयश्चतंत्रविधयः सू
त्राणि भाष्याणि च ॥ सिधांताय मनादिज्ञातकदृशोगगादिकाः संहिताः श्वैते पांतु ॥६॥ दिङ्नागागिरयः
स्वनद्यमणयः स्त्रेधाविभक्ताग्रयः क्षमापालामुनयः प्रसन्नकवयः संपूर्णज्ञास्त्रोध्ययः ॥ संकल्पद्रु
मकामधेनुसहितः श्रंतामणिः कोस्तुभं वर्षे पांतु सदा ॥७॥ श्रीवत्सान्वयनारसिंहचरितं शाद्विकीटि
तेः स्वयंशत्रुदरं समृद्धितकरं रत्नानुरूपस्थितां पायाद्दः सततं पुरं सुखतरं धर्माथुं कामप्रदं सर्वपांतु ॥
वेकुं गजितनारदाः पृथुविभूधन्वंतरिमोहिनीविष्वक्सेन सुधामदंसृषभायोगेश्वरः श्वर्षभः बुधा
मूर्तिहृत्कायुं धोप्रभुरथो संकर्षणः सत्यभुक्सेनः कल्पनिरुद्धकोट्टहृदितो भानुः सदा पांतु वः ॥९॥ प्रद्युम्नाभ
गवान् कुबेश्वरयुतः श्रीवासुदेवः स्वयंश्रीसोरस्वतधर्मसेतुमथुरानाथावनं माधवं ॥ चंद्रहारण्यमनंतपुः

वे. प्र.
४२

प्यफलितं धन्वाकल्लिंदात्मजोचेतेपांतु ॥ १० ॥ रुह्यः समस्यः कमडोवराहोव्यासोदरिर्दत्तकयत्तकामाः ॥
रुसिद्धखर्वेज्जिमदग्निस्सुनुर्वधूवराभ्यांवरदाभवंतु ॥ ११ ॥ श्रीरामभद्रश्चसवास्तुदेवोनारायणः पुरुषवा
ज्जिवक्ताः ॥ चतुःसनः कदमसूनुमुख्यावधूवराभ्यां ॥ १२ ॥ ब्रह्मर्षिदेवर्षिसमाज्जण्यगंधर्वपक्षोरगासिधसं
घाः ॥ दैत्याः समुद्रागिरयः कृपणाविधूवराभ्यां ॥ १३ ॥ सीतानयांसूयामदयंतिकाचश्रीसत्यभामाद्रुपदात्म
जाच ॥ सावित्र्यरंधत्यपियाश्चसत्योवधूवराभ्यां ॥ १४ ॥ कामोचसंतोमलयानिलेन्दुप्रीतीरतिश्चस्मरपट्टराज्ञा
पोष्याः शरास्तेधनुरेक्षवंचवधूवराभ्यां ॥ १५ ॥ आदित्यचंद्रावनिजश्वजीवः शुक्रार्किरादुध्वज्जनामखेटाः ॥
नक्षत्रराशिज्जवारपूर्वावधूवराभ्यां ॥ १६ ॥ भागिर्थीवेन्नवतीकल्लिंदाचर्मएवतीभीमरथीचवेणा ॥ सरस्व
तीचापिसमुद्रयुक्तावधूवराभ्यां ॥ १७ ॥ इंद्रोनलोधर्मपतिः सरक्षोजलाधिपोवायुरसोधनेत्राः ॥ इंशोविर्

चिः कमलादिगीर्णा व धूवराभ्यां ॥ १॥ इत्यादिचाशीर्वचनादनंतरं धृत्याकरेण क्षत गंध पुष्पं ॥ ध्यात्वा हरिं सावर
येक्षरं तं शिवं च गौरीं च सरस्वतीं मज्जां ॥ २॥ इति रस्मिन्नुत्तरं नानेवाद्भूमासथो भवतो नानादीये भवतो द्वेषिषं नि
धनं पूर्वमहर्भवति द्वेषिषु नि धनं मुत्तरं प्रतिष्ठित्ये ॥ इति पठित्वा ॥ तदस्त्रमित्रावरुणोति पठित्वा ० समूहं तमे
स्त्विति व धूवरो अन्योन्यांशुरस्य क्षतमैकनं कुर्यातां ॥ ३॥ ततः कपिला वचनां नंतरं ब्राह्मणः मंत्रो क्षतो भ
दद्युः ॥ तत्र मंत्राः ॥ ३॥ तदस्त्रमित्रावरुणा आप उरंतु यस्त्वा हृदा अहो मुचे अर्यमण सोमा पूषणाग्नि रा
युष्मान् घृतां निष्पित्यस्मे देवासो धाता ददातु शतायुधायाग्ने यद्वास्विन्व सवस्त्रा तरे बर्हिष उतरे बर्हियं ज
मानलोक इयं वै पूर्वोत्तरस्मिन्नुत्तरं मूर्धानं मम तु नः स च ध्राद्वायुस्तान्जात वेदः शतं वचिनो यज्ञेन यज्ञं वृहस्प
ते ममाप्यपामतिं प्रजापते स्तपते स्तपसा तदिहीनां सद्यो ज्ञातो देवं देवा य नद्दिशसा मादित्यान्कामं न राशुं

सशामभिषाच आरुद्रहणदशद्रोदवेतन्ब्रह्मणमात्मन्वानलोकस्यविच्छिन्नयन्क्षरारभणामिज्ञातोवष
 द्वास्तोष्यतेरुद्रस्यतेयुवमेवावंदस्वानोनियुद्धूर्णण्यवणेश्वावृतीस्त्ववरणेयस्मेतंसनःपितेवमत्रा
 माणांभरेधिद्रंरमयतमरुतारुद्रशोःग्नेप्रस्यग्निर्नोयेनदेवाइद्रोन्भिरजनदष्टेनर्यप्रजांपुष्ट्येभा
 गधेयेनयःपावमानीरोदनमंगानिंवसंतेनसिद्धेद्रायत्वातेजस्वतेतेजस्वतेःश्रीणांम्यपांयोद्रविणोद
 भोरुषास्त्रीसुरास्त्रीपत्नीप्रजास्यात्मनःस्तेनशांतमेषाप्रतिष्ठादेवागातुविदोवद्भुग्वेगोमृगकंदेनान्नमा
 वसथीयंराजाधिराजायात्रिषमेवेतामाशास्तेयस्मिन्ब्रह्मायुर्वेद्रण्यंरुद्रण्यपात्रंपूर्णाद्रुतिमा
 मूरुकीतोयावतीःपर्यात्येसद्रुद्राक्षेण ॥ ॥ इतिपावकन्नमंत्रक्रमः ॥ अग्वेदमंत्राश्च। उं। तदरुमित्राव
 स्तोत्रंभद्रंकरणंभिःद्रविणोदाःसवितापश्वातात् ॥ नवोनवोभवति। इमेभोजा। इदीर्घे ॥ अथमंत्राः

क्षतानंतरं वरः कन्यां दक्षिणे हस्ते गृह्णात्वा । पूर्वात्वे तो नयतु हस्त गृह्णात्विनोत्वा प्रवृत्ता रं रथे न गृह्णात् । गृह्णात्तु गृह्णात्तु प
त्नी यथा सो वञ्चिनी त्वं विदथ मा वदासि ॥ इति अग्नि मभ्यानीय ॥ विवादे वितते तं त्रे हो म काल उपस्थिते ॥ कन्या
मृतु मती दृष्ट्वा कथं कुर्वति याज्ञिकाः । द्विष्यती रिमा उनापो द्विष्यान् देवो अश्वरे ॥ द्विष्यांश्च आ विवा सति द्व
विष्यांश्च सूर्यः ॥ अग्ने नाभि मंत्रिता भिरद्भुः स्नापयित्वा अन्य वस्त्रं मलं कृत्य तद्दा सो ब्रह्मणे दत्त्वा युंजा
न इति द्वे आहुती जुहुयात् । यथा तं न प्रयोजयेत् ॥ यथा स्नापयित्वा तु तां कन्यां अर्चयित्वा यथा विधिः । युंजा
न आहुतीं दत्त्वा वस्त्रं दत्त्वा ततः शुचिः । विवाद्दो मे प्रकाने यदि कन्यारजस्वला ॥ त्रिरात्रं दंपती स्यातां सह श्याश
ना विति । स्नात्वा गं ब्रह्मणे दद्याद्दो मं कृत्वा यथा विधिः । प्रकृत मनु सरामः । अग्नेः पश्चाद्दक्षिणत उपवेश्य
स्वयं मुत्तरत आसीन एव प्रधान होमादिषु षट्सु वरुत्तरत उपविशेत् । तथा हिरण्य के शि व्यतिरिक्त कानां

प्र-
४४

प्रधानहोमादिषु षट्सु नित्यं । शाखान् विभेदानुनसंशयोन्नतिषेदुधुर्दक्षिणतो वरस्येति । के एते षट् होमाः । प्रधा-
नहोमो यदृतादिहोमः प्रवेशहोमो भविवाद् शेषः ॥ आद्यश्वरस्त्वहृदयस्य संग षट्स्वे पुत्रैवं प्रवदंति सभ्याः
एवमुपविश्य वरः प्राणानायम्याद्येत्यादिममविवादे प्रधानहोमं करिष्य इति संकल्प्य यो यत्कर्म कुर्यात्तदादि-
तो यत्तत्करा प्रतिज्ञावाक्यं वदेदिति स्मरणेन ॥ तत अग्नीधनादिपात्रप्रयोगांते अश्मानं लाजांश्च सहस्र-
युः यात्तदुत्तरतः सप्त षट्क्रमणार्थं सप्त संख्याकान् अक्षतपुंजान् सरोप्यान् सपुगीफलदूरिद्रालुडुकान् प्र-
युज्यः २ मन इ परिपंच संख्याकलुडुकान् पुगीफलदूरिद्रासहितान् सद्रव्यां गौरीच स्थापयेत् ॥ ततः समो साग्ने-
दध्वावित्याज्यभागांते वर उथा यामोमः प्रथमो विविदे गंधर्वा विविदुत्तरः ॥ तृतीयो अग्निष्टेपति स्तुरीय-
शे मनुष्यजाः । सोमो दृद्रं धर्वा यगंधर्वा दृद्रग्नये ॥ रयिंच पुत्राश्चादा दग्निर्मस्य मथो दृमा ॥ इति द्वा

भ्यामासीनां वधूमभिमंत्रयेत् । तथा । इत्यायसो मरुत्पुंगुभ्यामासीनामभिमंत्रयेदिति । गृभ्णामिते सुप्र
जस्त्वायद्दक्षं मयापत्या जग्दृष्टिर्यथासः । भगोश्चर्यमासविनापुं रंधिर्मह्यत्वाद्गर्हिपत्यायदेवाः । तेह
पूर्वे जनासौ यत्र पूर्ववद्दोहिताः । मूर्धन्यान्यत्र सो भ्रवः पूर्वो देवेभ्य आतपत् । सरस्वति प्रेदमवसुभगे वाति
नीचति । तांवाविश्वस्य भूतस्य प्रयोगो मस्य साग्रतः प्य एति प्रदिशः सर्वादिशो नुपवमानतः । दिहृण्यहरे रमाः
सत्वामन्मनसं कृणोत् ॥ इति चतसृभिर्गासीनायाव ध्वा उज्जानं पाणि संसांगुष्टमवन्वीनेन स्वदक्षिणेन पाणि
ना गृहीत्वोत्थाप्योत्तरेणाग्निं दक्षिणेन पदा प्राचीमुदीची वादिशमभि प्रक्रमयति । तथा ॥ आसीना यास्त्रियाः
स्त्रिष्टुभ्रं गृभ्णामीत्यग्निमंत्रगा । गृण्हीत्यात्पाणि मुज्जानं सांगुष्टांगुलिदक्षिणं ॥ एकमिषे विष्मुस्त्वान्वेत् ॥
द्वे इत्तं विष्मुस्त्वान्वेत् । त्रीणां त्रतां विष्मुस्त्वान्वेत् ॥ चत्वारिमायो भवाय वि० पंचपशुभ्यो वि० षड्रायसो

व. प्र.

४५

पायवि • सप्तसप्तभ्यो होत्राभ्यो गिमुस्तावेतु ॥ इति सप्तपदानिक्रमवित्वा ॥ तथा । अथैनमुत्तरेणग्निदक्षिणे
 नपदापुनः ॥ एकमित्यादिभिः सप्तपदानिक्रमयेदुदगिति । सखासप्तपदाभव । सखायोसदापदाबभूव । स
 ख्यंतेगमेषं सख्यात्तेमायोषं सख्यान्तेमायोष्टाः ॥ समयावसंकृत्यावदेसंप्रियोरोविह्मू स मनस्यमानो
 । इषसृजंमभिसंवसानोसंतोमनांसिसंभ्रतासमुच्चिन्नान्याकरं । सात्वसस्यमृदममृदमस्मिस्तात्वंघोरदंष्ट
 थितंरेतोदंरेताभृत्कमनोदमस्मिवान्स्वंसामाहमस्यत्कं सामामनुव्रताभवपुंसंसेपुत्रायवेत्तवे । श्रियेपु
 त्रायवेत्तवरुदिसूनुते ॥ इति सप्तमेपदेजपित्वासब्रह्माग्नेः प्रदक्षिणं कुर्यात् ॥ यथा । सोमायात्याहुतेः पूर्वं
 रुच्यह्माग्नेः प्रदक्षिणं । लाजानामाहुतीनांतुब्रह्माप्येको बहिर्भवेदिति ॥ ततः पूर्वंवदुपविश्यवध्वाम
 न्वारध्यायांसुवेणाज्यंसुचिगृहीत्वा । उंसोमायजनिविदेस्वाहा । सोमायजनिविदे इदं नमम ॥ गंधर्वाय

५

जनिविदे स्वा. गंधर्वाय. इदं. अग्नये जनिविदे स्वा. अग्नये जनिविदे इ. कन्यकापितृभ्यो यतीपति लोकम
वदीक्षामदास्वाहा. सूर्यायैव ध्वे इ. प्रेतो मुंचाति नामृतः सुवद्भाममृतः स्फुरत्. यथेयमिद्रमीद्रुः
सुपुत्रा सुभगा सति स्वाहा. इंद्रायमीदुषे. इमांस्त्वमिद्रमीद्रुः सुपुत्रां सुभगां कृणु. दशास्यां पुत्राना ध
हिपति मेकादशां रुधि स्वा. इंद्रायमीदुषे इ. अग्निरेतु प्रथमो देवतानां सोस्ये प्रजां मुंचतु मत्कपाशा
त्. तदयं राजा वरुणो नु मन्यतां यथैयं स्त्री पौत्रस घन्नरोदा स्वाहा. अग्नीवरुणाभ्यां. इमामग्नि
स्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्येन यतु दीर्घमायुः. अश्विन्योपस्वाजीवता मस्तु माता पौत्रमानंदमभि प्रबु
ध्यतामियं स्वाहा. अग्नये गार्हपत्याये इ. मातेर्गदानशिषोषतु. थादन्यत्र त्व दृदत्यः संविशंतु.
मातृविकेस्युर आबधिष्वाजा. हिपति लोके विराजपश्यंती प्रजां सुमन्यस्यमानां स्वाहा. सूर्यायैव

व. प्र.
४६

वधे इदं ॥ द्योस्तो एष संरक्षतु वा पुंसु अश्विनो चरुतं धयंतं सवितुाभिरक्षतु। आवाससः परिधानाद्
 दस्पतिर्विश्वे देवा अभिरक्षंतु पश्चात् ॥ स्वाहा ॥ घृवायुर्वा धेसक्ति बृहस्पति विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं ॥ १० ॥ अत्र ज
 त्नां पोत्रमृत्युं पाप्मानं मुतवाघं ॥ ११ ॥ स्मः स्रजमिवो न्मुच्यद्विषद्व्यः प्रतिमुंचामि पाद्मः स्वाहा ॥ सूर्या
 ये च ध्वे ॥ ११ ॥ इमं मे वरुणा ० चके स्वा ० वरुणा येदं ॥ १२ ॥ तवायामि ० प्रमोषी स्वा ० वरुणा येदं ॥ १३ ॥ त्वेनो
 अग्ने वरुणस्य ० प्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा ॥ अग्निवरुणाभ्यामिदं ० १४ ॥ सत्वंतो अग्ने वमो ० अत्रयश्चनो ० एधि
 स्वाहा ॥ अग्निवरुणाभ्यां ० १५ ॥ त्वमग्ने अयास्य ० दासन् भेषजं स्वाहा ॥ अग्नये अयसे इदं नमम ॥ १६ ॥ अ
 रकामिका ॥ सोमादिमंत्रे षु यथोपदेशान्निषून्नखापिवधू स्तसूर्या ॥ प्रैतादिमंत्रद्वय इद्रमीदुं स्तदुत्तरेग्निर्व
 रणो नसाधं ॥ सोमंतरे गार्हपत्यसंतः सूर्यावधूः स्यान्तवमेपिमंत्रे ॥ आलोच्य मंत्रात्मकवाक्यलिङ्गान्याग

सिद्ध्यादिति मे मनीषा । सौर्वायुरश्विनोपश्वात्सविता च वृहस्पतिः । विश्वे देवा इति द्यो स्तेततः सूर्यावधुः परे ॥
वृहत्सो नंतरे मंत्र युग्मे तत्परतो दूयोः । अग्निश्च वरुणश्चैव त्व मग्नेग्निः प्रकीर्तितः । इति षोडशाभ्याद्दृतीर्द्द
वा० पुनरुत्थाय० श्रातिष्ठे मम शमान मश्मे वत्व संसिद्धिभाव ॥ अभितिष्ठ प्रतन्यतः सदस्व प्रतनायतः ॥
इत्यनेन रत्न रतो वधु मश्मान मास्थापयति ॥ दक्षिणेन पदांगुष्ठेन स्थाप्य यथोपविश्य बध्वांजलिभुग्बत्संस्तु
त्योपस्तीर्य द्विजाज्ञानोप्याभिघारयेत् । तस्याभ्राताकाज्ञानावपतीत्येके ॥ जा मद्गन्यानां तुन्निरावापः ॥ तथा
कारिका ॥ बध्वंजलावुपस्तीर्यकाज्ञानोप्याभिघारयेत् ॥ त्रिजा मद्गन्यस्यावापाः दूरन्येषामिति स्थितिः ॥ अं
गुत्यग्रेर्न दोतव्यं तथा नांजलिभेदतः ॥ अंजलेर्वा मपार्श्वेन काज दो मो विधीयत इति ॥ वरो बध्वांजलिं धृत्वा
र्के । इयं नार्युपभूते कुल्यान्यापुं ॥ ॥ सौर्वायुररुमेपतिर्जिह्वा तु शरदः शतं स्वाहा ॥ बध्वे इदं । इत्या

वे.प्र.
४७

सीनएववध्वंजलि वामपार्श्वेन लाडलः जुहुयात् । तुभ्यमग्रेपर्यवदक्षर्यां बद्धतुनासह । पुनः पतिभ्योज्ञायां
दाअग्नेप्रज्ञयासह ॥ पुनः पत्नीमग्निरहादायुषासहवर्चसा ॥ दीर्घायुरस्यायः पतिः स एतु शरदः शतं ।
दिश्यातु तत्वया वयं धारा उद न्या इव ॥ अतिगाहे मदि दूषः । इत्कभावग्निं ब्रह्माग्न्योर्मध्यतः प्रदक्षिणी वृ
त्य । अतिशे मश्मानमिति वधूमश्मानमास्थाप्य । पूर्ववदुपविश्य । पुनर्वध्वंजलावुपस्तीर्यद्विर्लांजा
नोप्याभिघार्य । अयमणं नुदेवं कुन्या अग्निमयक्षत ॥ सह मां देवो अध्वरः प्रेतो मुंचातु नामृतः सुवधा
ममृतस्करस्वाहा ॥ अयमोः अग्नये २ । इति पूर्ववद्धत्वा । तुभ्यमग्र इति तिसृभिः प्रदक्षिणमग्निं वृत्वा ।
अगति शेत्यश्मानमास्थाप्य पूर्ववदुपविश्य । पुनर्वध्वंजलावुपस्तीर्यद्विर्लांजानोप्याभिघार्य । त्वमर्यामा
भवसियत्कनीनां नामस्वधा वत्स्वर्यां विभर्षि । अंजंति वृक्षः सुधितं न गोभिर्यदं पती समनं सारुणापि

१४

खादा। अर्यमा इदं ॥ ३ ॥ इति द्रुत्वा तु भ्यस्येपर्यवदत्युनः पत्नी सग्नि रदाद्विधाउत त्वया वयमिति
सुभिः प्रदक्षिणमग्निं द्रुत्वा पूर्ववदुपविशेत्। पुनः अयोश्वाग्नेस्य नभि इति च जुहोति। तत्र देवता कारिका
॥ लाजदोमेव धूराद्ये अर्यमाग्निद्वितीयके ॥ तृतीये त्वर्यमेवास्यादयोश्वाग्नेग्निरेव चेति ० क्वचिद्गुज्जदो
मंतिषु द्रोममिच्छति ॥ तदसमीचीनं लाजदोमस्य दर्विदोमत्वात् ॥ तथा चापस्तंबः ॥ आसीतो दर्विदो
मानु जुहोतीति ॥ अग्नये स्वाहा रद्राय तं तु चराय स्वाहेति समित्सं नदने द्रुत्वा ० अयाभ्यातः ना ० समस्त
क्रमेण गच्छतः अनाज्ञातादि प्रायश्चित्तादुतीश्वरुवेणो वद्रुत्वा अस्मिन्नेव रगां दत्वा अह्नाणां विसृज्येव
धूमत्तरतुपवेश्या प्रत्वा मुंशामिव रणास्य पाशाद्यै नत्वा बध्ना सविता सुकेतः ॥ धातुश्च योनोः कुरुतस्य
लोके स्योतं मे सह पत्या करोमि ॥ इति विश्वामिव रणास्य पाशां यमं बधीत सविता सुशेवः ॥ धातुश्च योः केरिष्ठा

व.प.

६८

त्यासहपत्यावृणोमि ॥ इति द्वाभ्यः शोक्रोर्विसुंचति । अथ प्रत्यदंसायं प्रातर्दोमं कुर्वन्निममग्निं धारयेत् ॥
 ॥ इति विवाहप्रधानदोमः ॥ यद्योपासनाग्निरनुगच्छेत् ॥ श्रोत्रियागारोदग्निमाहृत्यायतने स्थंडिले
 विधिना प्रतिष्ठाप्य परिस्तीर्यदव्याज्यस्थात्योप्रोक्षणस्रुवाविति चत्वारि पात्राणि प्रयुज्य प्रोक्षणीमाभ्यं
 च सस्रुत्यस्रुकुस्रुवोसंमज्याग्निं परिषिच्यस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वा ॥ ३ ॥ अयाश्वाग्नेस्पृभिशाली
 श्वस्यत्यमित्वमया असि ॥ अयसामनसाधृतोयसाहव्यमृद्विषेयानोधेदिभेषजं स्वाहा ॥ अग्नये अ
 यसे इदं ॥ इति द्रुत्वास्रुवेणास्यमवहाय च तस्य भिव्याहोतिभिर्द्रुत्वाग्निं परिषिचं चयेत् ॥ एता आद्रुताः ॥ स्व
 तंगृहीत्वाऽनुद्रुयान्नोपवसेत् ॥ एतत्पुनः संधानंगृहप्रवेशदोमात्प्रागेव कुर्यात् ॥ ततः ऊर्ध्वमन्यदेवप्रा
 यश्चित्रं ॥ ॥ अथ गृहप्रवेशः ॥ विवाहदोमानंतंगृहप्रवेशदोमार्थं स्वप्रासंप्रतिगच्छताहं पत्योर्वा

ये यदि शमना नादिव्यति क्रमे दोमपात्रेभिन्ने शकटभंगे वनस्पतिदर्शने ॥ एवमादिनिमित्तेषु तत्र देशशमनाधिनि
व्रतत्रे वय दृतादिदोमं कुर्यात् ॥ प्राणनायस्येत दोषपरिहारार्थं यदृतादिदोमं करिष्यति संकल्प्यासंदिक्तेषु प्र
ने चापनाद्यान्यभागांते न्वारंध्यायां बंधांस्तु च्याज्यमादाय । यदृते विदभिः शिष्यः पुराजतं भ्यज्यात् ॥ संघा
तासंधिं मघवापुरोर्वसर्निष्कर्त्ता विहृतं पुनः ॥ स्वादा ॥ इन्द्राय मघवते इदं । इन्द्रा मग्ने पुरदं ससं सनिंगोः शश्वत्त
मसं हवमानायसाधा ॥ स्यांनः सनुस्तनयो विजा वाग्नेसाते सुमतिर्भृत्वस्मे स्वादा ॥ २ ॥ इमं मे वरुण ३ । तत्वा
यामि ४ ॥ त्वं नो अग्ने ५ । स त्वं नो अग्ने ६ ॥ त्वमग्ने ये श्रयासि स्वादा ॥ ७ ॥ इति सप्तान्याहुतीर्हुत्वा ॥ त्रयादिब्र
ह्मविसर्जनांतं कुर्यात् ॥ ॥ इति यदृतादिदोमः ॥ पुनः शकटमारुह्य गच्छ ॥ सत्येनोत्तभिताभूमिः सूर्येणोत्त
भितादो ॥ अतं नादित्यास्ति संदिक्तेषु मोभो अधिश्चित् । युंजंति ब्रह्मयोगे योगे शुक्तिं शुक्लं इन्द्रमस्ति वय

व. प्र.
४०.

रूपं दिग्गण्यवर्णां सरितः सचक्रं आराद्धवध्वममृतस्य लोकं स्योमं पत्येव हतुं कृणुष्व ॥ इति जज्ञा ॥ तदुत्तरमारे
दंती व्यस्यंती एतन्यतः ॥ मूर्धानं पत्युरागोदप्रज्ञया च विराड्भव ॥ संघाज्ञीश्वरुरेभव संघाज्ञीश्वश्चांभव ॥ ननां
रिसंघाज्ञीभव संघाज्ञी अधिदेरुषु ॥ स्तुपाणां स्वभुराणां प्रज्ञायाश्च धनस्य च ॥ पतीनां देवरूपां च सजा
तानां विराड्भव ॥ इति वध्वमभि मंत्र्य ॥ नीललोहितो भवतः कृत्या सक्तिर्व्यज्यते ॥ एधंते अस्या ज्ञातयः पति
र्वधेषु बध्यते ॥ इति शकटे जपेत् ॥ ये वध्वश्चंद्रं वदतुं यक्ष्मायंति जनां अनु ॥ पुनस्तान्यज्ञियो देवानयंतु
अत आगताः ॥ इति दोमपात्रेभिन्ने जपेत् ॥ माविदन्परिपंथिनो य आसीदंति दंपती ॥ सुगोभिर्दुर्गमिती
वासपध्वां त्वरातयः ॥ सुगंपंथानमारुक्षमरिष्टं स्वस्तिवाहनं ॥ यस्मिन्वीरो न रिष्यत्यन्येषां विंदते व
सु ॥ तामंदसानामनुषोदुरोणे आधत्तं रयिंदृशवीरं वचस्य वै ॥ कृतं तीर्थं सुप्रपाणं शुभस्येती

शणुं पथेषामपदुर्मतिं हतं ॥ इति तीर्थाद्यतिक्रमे जपेत् ॥ अयं नो मद्याः पारं स्वस्तिनेषु न स्पतिः ॥ सीरानः सु
तरा भवदीर्घा युक्ता यवर्चसे ॥ इति वानस्पत्यादिदर्शने जपेत् ॥ अस्य पारे निर्ऋत्यस्य जीवा ज्योतिरशीमद्भिः म
द्या इन्द्रस्वस्तये ॥ इति जपेत् ॥ नदीनामतिक्रमे सात यदृते चिदाभिश्चिषः ॥ पुरा जलभ्य इत्यादि ननु ननु जनु द्रुयात्
धेनुः सदस्त्रान्येषां च गतिर्यासां न विद्यते ॥ नतं नदीनां ब्रह्म गतीस्तापरिकीर्तिता ॥ इति ये गंधर्वा अप्सर
सश्च देवीरेषु रक्षेषु वानस्पत्येषां सते ॥ जिवास्ते अस्येव ध्वेभवंतु मादि संसिषुर्वदुतु मोह्यमानां ॥ या ओष
धयो यान द्यो यानि धन्वानि येवना ॥ ते त्वावेतु प्रजावती प्रत्वे मुंचत्व इन्द्रसः ॥ इति जपेत् ॥ संकोशायामिच द्रुतं
ब्रह्मणा गृह्ये घोरैण च क्षुषामे त्रेण ॥ पर्याण्डं विश्वरूपं यदस्यां स्वो नं पतिभ्यः सविता हृणोतु तत ॥ आ
वामगन् सुमतिर्वाजिनी वसुत्यशिरः सुकामां अयं संत ॥ अभूतं गोपामिथुनाभुभस्पती प्रिया अयं